

KUML

1963

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1963

With Summaries in English

UNIVERSITETSFORLAGET I ÅRHUS

1964

Omslag:
MOESGÅRD
F. RICHARDT del.

Redaktion:
OLE KLINDT-JENSEN OG POUL KJÆRUM

Copyright 1964
by
Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

INDHOLD

Moesgård	7
<i>Ebbe Lomborg</i> : Gravfund fra Stubberup, Lolland	14
Menneskeofringer og kannibalisme i bronzealderen.	
<i>Oscar Marseen</i> : Lundegårde-gravpladsen fra yngre jernalder	33
<i>Erik Moltke</i> : Runeindskriften på rosetfibulen fra Nøvling	37
<i>Palle Friis</i> : Jernaldergrave ved Gjurup med teltformede dødehuse	42
<i>Robert Thomsen</i> : Forsøg på rekonstruktion af en fortidig jernudvindings- proces	60
<i>Ole Klindt-Jensen</i> og <i>Hellmuth Andersen</i> : Det ældste Århus	75
<i>Margrethe Hald</i> : Vævning over gruber	88
<i>Klaus Ferdinand</i> : Nomadisme	108
Jysk Arkæologisk Selskab	148

CONTENTS

Moesgård	13
<i>Ebbe Lomborg</i> : A grave from Stubberup on Lolland—Human sacrifice and cannibalism in the Bronze Age	29
<i>Oscar Marseen</i> : The Lundegårde cemetery from the Late Roman Iron Age..	36
<i>Erik Moltke</i> : The runic inscription on the rosette fibula from Nøvling	40
<i>Palle Friis</i> : Iron Age graves at Gjurup with tent-shaped grave-houses	57
<i>Robert Thomsen</i> : Trial reconstruction of an early process of iron extraction	70
<i>Ole Klindt-Jensen</i> og <i>Hellmuth Andersen</i> : Oldest Århus	85
<i>Margrethe Hald</i> : Pits, looms and loompits	104
<i>Klaus Ferdinand</i> : Nomads	140

Fig. 1. Hyrde bærer et lam, der er født under vandringen. I baggrunden anes det opdyrkede, tæt bebyggede landskab. – Akkakhel nomade nær Kandahar, Afghanistan. (KF fot. april 1954).

Shepherd carrying a lamb born during the migration. In the background can be seen the closely settled and cultivated landscape. – Akkakhel nomad near Kandahar, Afghanistan.

NOMADISME

Nogle økologiske betragtninger med eksempler fra Arabien og Afghanistan¹⁾

Af KLAUS FERDINAND

Den kvægavlende nomadisme²⁾ er måske klarere end nogen anden erhvervsform knyttet til et bestemt naturgeografisk miljø, den gamle verdens tørre og halvtørre områder, der som et bælte af stepper, ørkener og bjergområder strækker sig fra Nordafrika til Forindien i subtropene, og videre nord- og østover i den tempererede zone gennem Turans sletteland og Mongoliets og Tibets højplateauer. Så slående er denne tilknytning, at man ved at optegne nedbørskurven for 250 mm årlig nedbør på det nærmeste får grænserne for nomadernes udbredelse. Længst i syd rækker nomaderne dog ind i de afrikanske savanneregioner, og i nord ind i det sibiriske skovbælte, men det hører til undtagelserne.

Fra naturens side er der i disse områder kun basis for omstrejfende jæger- og samlerfolk, og de er stort set en saga blott . . . I umindelige tider har nomaderne derfor været ene om at udnytte disse enorme, uvandede stræk. – Nomader og jægerfolk har det tilfælles, at de ikke griber aktivt ind i den omgivende natur

– eller kun ganske overfladisk. Lejlighedsvis graver de brønde og sine steder brænder de den visne steppevegetation af, for at den skal få nyt liv. – Stort set lever nomader af, hvad naturen kan byde, ikke direkte som jægere, men med deres dyr som mellemedet. Man har ganske betegnende kaldt nomader for parasitter i forholdet til deres husdyr. Dyrene bliver i virkeligheden nomadernes fornemste redskaber til opretholdelsen af livet. Dyrenes tarv bliver menneskenes tarv, og det bliver derfor husdyrenes livsmuligheder, der sætter grænsen for menneskenes tilpasning til en ofte særdeles ugæstmild natur.

Vand og græs eller rettere græsning bliver således fundamentet for nomadernes liv, og mulighederne for at tilfredsstille dyrenes krav i henseende hertil giver grundrytmen i nomadernes vandringliv og dermed i årets gang. Men det er væsentligt, at hverken vand eller græsning er så rigeligt for hånden, at mere effektive produktionsformer kan trives, det er agerbruget jeg tænker på.

Inden for den tørreste del af steppen har der fundet en klar opdeling sted, idet agerbrugere findes, hvor vandløb eller brønde, evt. qanater (= karez'er, det er underjordiske kanaler, der tapper grundvandet) gør kunstvandig mulig, mens resten ligger udyrket hen, kun udnyttet af de vandrende nomader. – Kunstvandingsbønderne har gennemgående et ringe husdyrhold, af en størrelsesorden der ikke generer nomaderne. Ganske anderledes stiller det sig i steppernes yderregioner, eller i bjergene, hvor nedbøren er rigeligere, og hvor vegetationen er den såkaldte græsteppe. Her kan agerbrug drives uden kunstig vandig. – I denne zone har det såre bekendte og mere eller mindre latente modsætningsforhold agerbrugere og nomader imellem et meget kontant indhold, de konkurrerer begge om udnyttelsen af det samme land. Klarest og skarpest står dette modsætningsforhold, hvor det er to vidt forskellige folk eller kulturer der mødes, som f. eks. mongoler og kinesere i det Indre Mongoli, eller i de centralafghanske bjergegne, som det skal omtales nedenfor. Andre steder udgør denne mere nedbørsrige zone omkring det egentlig tørre område en overgangszon, hvor den rene nomadisme »tynder ud« og allehånde mellemstadier mellem nomadisme og bofast agerbrug trives.

I princippet er nomadismen således tilpasset et ganske bestemt naturmiljø, hvor nomaderne i det væsentlige er enerådende, eller for at sige det mere præcist, hvor nomaderne udnytter en såkaldt økologisk niche, en type af energikilder, som de stort set er ene om at udnytte; men der er andre sæt af energikilder, som med »andre redskaber« og ved kapitalinvestering i vekslende grad kan udnyttes af andre, agerbrugere og olieproducenter!

Vi har med andre ord inden for samme tørre område nok nomaderne repræsenteret i ét geografisk miljø, men sideløbende hermed findes agerbrugerne i et andet geografisk miljø, der både er natur- og kulturskabt.

Tilpasning til naturen giver nomadismen forskellige markante udformninger. Blandt helnomaderne – de rene nomader – kan man groft taget tale om ørken-, steppe- og bjergnomader, der igen i grove træk præges af forskelligt dyrehold, de førstnævnte, ørkennomaderne, er først og fremmest kamelavlere, steppenomaderne fåreavlere, mens bjergnomaderne gennemgående er noget bredere funderet, men også blandt dem er fåre- og gedeavl den væsentlige. Denne skitse-mæssige inddeling gælder i særdeleshed det Nære og Mellemste Østen. – Generelt kan det

Fig. 2. Det sorte telt, der er typisk for iransk-talende, arabiske og tibetanske nomader, er muligvis udviklet fra en ældre boligform, en sadeltagshytte i Nærorienten. Det ældste kendte sorte telt – tabernaklet i 2. Mosebog – er netop en blanding af telt og hytte. – Disse husagtige telte afspejler måske denne oprindelse. – Taimani sommerlejr, Pasaband, Vest Centralafghanistan. (Josephine Powell fot. juli 1960).

The black tent, which is typical for Iranian-speaking, Arab and Tibetan nomads, is possibly derived from an earlier form of dwelling, a saddle-roofed hut, in the Near East. The oldest black tent known, the tabernacle of Exodus, is precisely this combination of tent and hut. – These houselike tents perhaps reflect this origin. – Taimani summer camp, Pasaband, West Central Afghanistan.

siges, at jo karrigere naturomgivelser nomaderne lever i, jo større behov har de for at være mobile, og vice versa. Størst mobilitet findes blandt ørkennomaderne og visse steppennomader, og mindst blandt visse bjergnomader og blandt halvnomader, hvor agerbrug spiller en næsten lige så stor rolle som kvægavl. Svarende hertil er kameler og heste det typiske last- og ridedyr i stepper og ørkener, mens halvnomaderne fremfor alt anvender okser og æsler.

Dette mobilitetssynspunkt falder i tråd med et andet forhold – kontakten udadtil. For jo mere ensidig og specialiseret en nomadekultur er udformet, des større behov er der for kontakt med andre erhvervsgrupper for gennem dem at erhverve nødvendige tilskud til det enkle dagligliv.

Halvnomader udgør modsætningen hertil, for de er bredere funderet: de er kvægavlere, agerbrugere og dertil ofte udmærkede håndværkere, kort og godt, de er mindre specialiserede og klarer sig følgelig langt bedre uden ydre kontakter. De kan og har jo det hele selv.

Besøger man nomader i vidt adskilte områder, slår det én straks, hvor utrolig

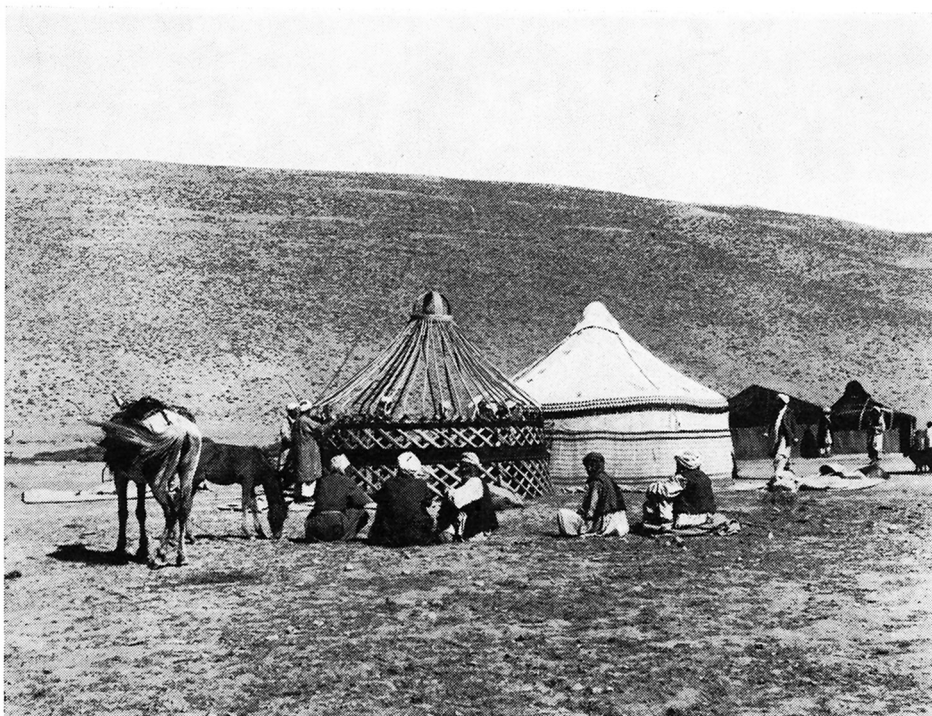

Fig. 3. Det runde felttelt, jurten, er især udbredt blandt tyrkiske og mongolske nomader i Centralasien. Det har en sindrig, selv bærende konstruktion og er derigennem i slægt med jægerfolks mere primitive teltformer. Jurten er opstået i Centralasien, og den er vel knap 2000 år gammel. – Teltrejsningen er i gang – den skulle, som altid blandt nomader, egentlig være udført af kvinder. – Sommerlejr, nordlige (tyrkisk påvirkede) Taimani (Pahlawan), Shaharak, Vest Centralafghanistan. (P. Rasmussen fot. juli 1953).
 The round felt tent, the yurt, is particularly common among the Turkish and Mongol nomads of Central Asia. It is of an ingenious, self-supporting construction, and is in this related to the more primitive tent forms of hunting peoples. The yurt originated in Central Asia, and is probably something less than 2000 years old. – The tent is being raised – it should really, as always among nomads, be raised by the women. – Summer camp, northern (Turkish influenced) Taimani (Pahlawan), Shaharak, West Central Afghanistan.

ensartet kulturen er i sine grundtræk; dette gælder ikke blot materielle træk vedrørende kvægavl, mælkeprodukter, dagligdags genstande, boliger m. v., men også de åndelige og sociale fænomener, såsom livsholdning, arbejdsdeling og samfundsopbygning. Denne ensartethed, ja nærmest ensretning, hænger i høj grad sammen med nomadernes bevægelighed, og med at nomadekulturerne har en lang historie bag sig, med betydelige folkeforskydninger igennem tiderne.

Typisk i denne henseende er, at ligheder i kulturelt arvegods er størst blandt de stovrandende ørken-, steppe- og bjergnomader, mens særtræk er bedst bevaret blandt halvnomader og andre mere lokalprægede grupper.

Nu gælder ensartetheden selvfølgelig kun hovedtrækkene, for de enkelte kulturer har deres egen kolorit, mest åbenbar i det materielle udstyr. – Denne »kolorit« hænger først og fremmest sammen med den enkelte nomadekulturs udadvendte forbindelser, for nomader er ikke »hjemmefødinge« – de har vide kontakter

Fig. 4. Centralasiens nomader er fremfor alt rytterfolk, hesten anvendes også som malkedyr. Uzbek'er på steppen, nær Khulm, Nordafghanistan. (KF fot. nov. 1953).

The nomads of Central Asia are above all else horsemen, the horse being also used to supply milk. Uzbeks on the steppe near Khulm, North Afghanistan.

med andre befolkningsgrupper og har godt kendskab til andre kår og kulturer end deres egen. – De asiatiske og nordafrikanske nomader har i umindelige tider levet og lever den dag i dag midt i eller umiddelbart opad gamle asiatiske høj-kulturområder (Middelhavsområdet, Mesopotamien, Persien, Indien og Kina for at nævne nogle af de vigtigste). Fra disse kulturelle omgivelser har nomaderne optaget og gør det i stadig stigende grad, hvad de har kunnet tilpasse deres egen livsform, og for den sags skyld gerne lidt til, af prestigeprægede grunde: se f. eks. mongolernes nære afhængighed af Kina, som det kommer til udtryk bl. a. i klæde- dragt (af silke!) og smykker m. v.

Særlig betydningsfuldt og karakteristisk er det, at ingen af nomaderne religiøst set adskiller sig fra det omgivende kulturmiljø, de tilhører i dag alle en af verdens højreligioner, buddhismen, det gælder for Mongoliet og Tibets vedkommende, eller islam, det gælder alle de øvrige.

Nomadernes økologiske situation er således dels den omgivende natur, vel at mærke af en bestemt beskaffenhed, dels de omgivende bofaste kulturer. Hvor gammel denne situation er ved vi ikke, for nomadismens oprindelse fortaber sig i den tidlige yngre stenalder, neolitikum, 5000–7000 f. Kr., hvor de første husdyr dukker op i de arkæologiske fund i Nærorienten (Jericho, Djarmo, Khuzistan)³).

– Men ét ved vi, det er at nomadismen har ændret sig gennem tiderne, den har perfektioneret sig.

Lad os som eksempel se på det sorte telt, de nærorientalske (arabiske og iranske) og de tibetanske nomaders bolig af vævet gedehårslug.

Denne bolig er en udmærket illustration på tilpasning på nomadernes flytliv i træfattige, solrige egne. Det sorte telt er let at transportere, let at rejse og nedtage, ja, ingen anden bolig anvender forholdsvis så lidt træ, og dets svære dug er ideel til at holde solens stikkende stråler ude. – Men teltet kan også anskues fra en anden synsvinkel, for selve hovedprincippet i dette telt – bardunprincippet – er efter professor C. G. Feilbergs undersøgelser⁴) at dømme overtaget fra bykulturen et sted i Nærorienten, og teltet har her fået sin endelige form i slutningen af det 2. årtusind f. Kr. på grundlag af ældre hytteformer. Dette skete, efter arkæologiske og historiske vidnesbyrd at dømme, samtidig med at de store transportdyr, kamel og (lidt senere) hest for alvor bliver optaget i nomadekulturen. I forening skaber disse nye træk basis for at udnytte hidtil uudnyttede og vanskeligt tilgængelige områder, og samtidig lægges grunden til vore dages storvandrede helnomadisme i sin mere eller mindre krigeriske udformning.

Fig. 5. Kvinde kærner smør ved at ruske et oppustet gedeskind med tykmælk i fra side til side. – Fra Afghanistan til Nordafrika er denne trefodsmørkærne den almindeligste blandt nomader. – Firozkohi (sydlig gruppe), Vest Centralafghanistan. (KF fot. juli 1953).

A woman churns butter by shaking from side to side an inflated goatskin containing curdled milk. – From Afghanistan to North Africa this tripod-supported churn is the most usual form among nomads. – Firozkohi (southern group), West Central Afghanistan.

Fig. 6. Smedje. Omvandrende smed, der betjener både nomader og bofaste. Ved træk i kæden bevæges den store puster. – Zahidan, Iransk Baluchistan. (KF fot. maj 1959).

Smithy. An itinerant smith, who works for both nomads and settled communities. The large bellows is operated by pulling the chain. – Zahidan, Iranian Baluchistan.

Mange problemstillinger inden for nomadeforskningen har ændret sig i tidens løb. Den en gang heftige etnologiske diskussion, om nomadismen havde sin rod i jægerlivet eller i agerbrugskulturer har fortonet sig. De fleste forskere i dag hælder nok til den sidste antagelse og betragter nomadismen som en specialisering på grundlag af en primitiv kvægavls/agerbrugskultur. Men etnologien kan her kun afstikke en ramme om diskussionen og ikke give svar på noget der skete for mange tusinde år siden. Det kan kun arkæologien – og den lader os det kun ane.

Et andet spørgsmål, det gamle kulturgeografiske: om nomader noget steds lever eller i det hele taget kan leve af deres husdyr alene, hører også til de forladte problemstillinger. Det har nemlig ikke megen relevans – for selvfølgelig vil man kunne leve af sine dyr alene, man gør det blot ikke inden for nomadeområderne – intetsteds lever nomaderne »alene i naturen«, alle har de kontakter udadtil.

Det er derfor væsentligt for at forstå den kvægavlende nomadisme som den

forekommer i dag, at man holder sig klart, at det økonomiske grundlag ikke alene hviler på en specialisering i tilpasning til den omgivende natur, men også på en tilpasning til et kulturmiljø, en tilpasning som kommer til udtryk i et samarbejde med nær- og omboende agerbrugere, samt i forbindelser med håndværkere og handlende i forskellig grad. Nomadernes specialisering er i virkeligheden kun mulig på grundlag af dette samarbejde. For jo større specialisering, des større afhængighed af omgivelserne, hvad enten dette gælder naturressourcer eller andre erhvervsgrupper. Forbindelsen mellem nomader og bofaste er nok symbiotisk og bygger på gensidig afhængighed. Men denne afhængighed er ikke helt ligelig – for mens de bofaste mere eller mindre smertefrit kan undvære kontakten med nomader, så vil nomaderne ikke kunne opretholde deres nuværende livsform uden forbindelser med bønder og håndværkere. Man kan derfor i virkeligheden betragte nomaderne som værende i en tvangssituation, i et påtvunget afhængighedsforhold til deres bofaste omgivelser – en tvang pålagt dem af deres kultur og af den udformning, deres kultur og deres erhverv har.

Det er under denne synsvinkel jeg i det følgende – ud fra egne erfaringer – vil gennemgå nogle eksempler på helnomadisme og se nærmere på forholdet mellem nomader og bofaste og vise hvordan politiske, eller rettere magtpolitiske forhold i sidste instans sætter et afgørende præg på forløbet af dette forhold.

Fig. 7. Kamelen gør Arabiens sandområde beboeligt. – Murra dreng med sin ridekamel. (KF fot. febr. 1959).

It is the camel which makes the sand areas of Arabia habitable. – Boy of the Murra with his riding camel.

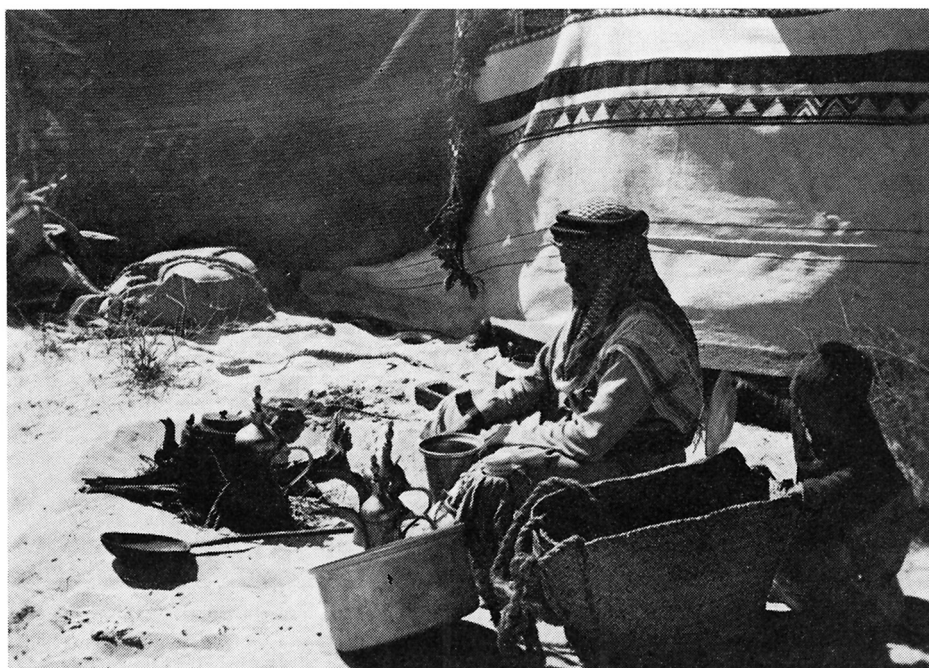

Fig. 10. Kamelerne blev malket før solopgang og efter solnedgang. Diehinderet er løsnet, og føllet patter samtidig med malkningen, som kun foretages af mænd. – Murra, Sydqatar. (Jette Bang fot. febr. 1959).

The camels are milked before sunrise and after sundown. The teat-covering is removed, and the camel foal drinks while the milking, always carried out by men, is in progress. – Murra, South Qatar.

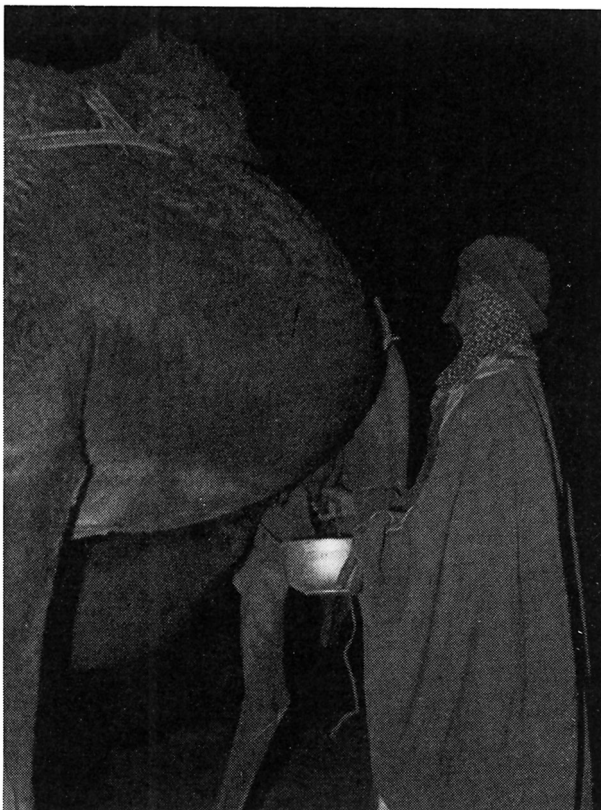

Fig. 8. Murrateltet er altid åbent i læsiden. I det daglige er der ingen forhæng, der skiller gæsteafdelingen af. Skærmet af de vævede transportsække er køkkenet, og foran ses aluminiums gryde og bilslange, begge fyldt med vand. Udstyret er overvejende traditionelt, bl. a. det store kamelskindstrug til vandning af kameler. – Sydqatar. (Jette Bang fot. febr. 1959).

The Murra tent is always open on the lee side. Normally there is no curtain to screen the guest portion. The screen of woven transporting sacks hides the kitchen, and in front of it can be seen an aluminium pan and an inner tube, both full of water. The equipment is predominantly traditional, including the large camel-skin trough for watering camels. – South Qatar.

Fig. 9. Straks der kommer fremmede, går værten i gang med kaffelavningen i gæsteafdelingen, der med et tæppe er skærmet af fra resten af teltet. Alle ingredienserne: risteren af jern, støderen, kogekanden og serveringskanden, bønnerne og kardemommen er skaffet fra byen. – Murra, Sydqatar. (KF fot. febr. 1959).
On the arrival of strangers the host immediately begins to make coffee in the guest portion, which is screened off by a carpet from the rest of the tent. All the articles: the iron roaster, the pestle, the boiling pot and serving pot, the coffee beans and the cardamom are obtained from the town. – Murra, South Qatar.

Fig. 11. Spinding af kameluld. Indtil puberteten har piger et kyseagtigt hovedklæde, hvorefter de som andre voksne kvinder bærer »maske« for ansigtet. – Murra, Sydqatar. (Jette Bang fot. marts 1959).

Spinning of camel's wool. Until puberty the girls wear a bonnet-like head-dress, and after puberty they wear a mask over their face like other adult women. – Murra, South Qatar.

Sydarabien, Qatar.

I udkanten af det enorme sandland Rub al Khali lever blandt andre en lille ædelblodet araberstamme al Murra, der er bekendt for sine fine sporfindere og sit falkeopdræt. I det sydlige Qatar, en lav ørkenagtig halvø som strækker sig ud i den Persiske Golf, havde jeg i 1959 på Dansk Arkæologisk Qatar-Ekspedition lejlighed til at sætte mig noget ind i deres levevis.

Hele deres traditionelle eksistens er baseret på kamelen; den anvendes dels som last- og ridedyr, dels som malke- og slagtedy, foruden at den er leverandør af uld og huder, gødning til brændsel, og urin til hårvask m. v. Den er, om man så må sige, beduinernes universaldyr. – Andre husdyr har de ikke, nødvendigvis da. Murra'ernes vandringsliv har tilfældighedens præg, alt efter de lokale græsningsmuligheder – kun ét er sikkert: at de i sommerens hedeste tid må ligge i faste lejre nær dybe brønde for at klare sig; vinter og forår flytter de mere rundt efter egen lyst, for dyrene behøver de kun at vande en gang om ugen. – Disse murra'er er mere håndværkskyndige end f. eks. de afghanske nomader, fremfor alt væver de alle deres egne uldsager (bånd, sække, teltdug), og fremstiller en mangfoldighed af skinsager (vandskind, transportsække o. l.) ikke alene af kamelskind, men også af gazeller, firben etc. – Men trods dette er de dog på ingen måde selvforsynende. Kamelen muliggør, at de kan opretholde livet her ved en af bokredsens yderste grænser – men vel at mærke kun hvis de har jævnlig kontakt med oasernes bønder (hvoraf der på selve Qatar er yderst få)⁵). Fra dem får de

dagliglivets vigtigste fornødenheder i form af dadler og mel, men derudover er de afhængige af byernes handlende, hvorfra de får kaffe, sukker, bomuldstøjer, foruden alskens metallsager, og geværer ikke at forglemme.

Ved salg af egne produkter, ved deltagelse i karavanetransporter, og måske ved beskyttelse af handelskaravaner kunne de skaffe sig en del midler hertil. Men hvad var egentlig mere naturligt for dem end at søge at skaffe sig det uundværlige ved at tage sig selv til rette. Ørkenlivet og hele deres strenge opførselsmønster, hvor skam og ære/hæder står som modpoler, havde fostret en krigersk ånd, hvor dette faldt naturligt. Murra folkene hørte da også tidligere til nogle af Sydarabiens mest forhædede røvere, som jævnligt foretog deres overfald på handelskaravaner og oaser. – Fra Qatar ved vi fra sidste halvdel af forrige århundrede, hvordan murra'erne med jævnlige mellemrum som græshoppe-sværme drog hærgende op gennem halvøen og bortførte alt, hvad de bofaste ikke havde nået at få med op i deres tilflugtstårne⁶).

I dag er murra'ernes daglige liv endnu helt præget af den traditionelle levevis, men de er fredeliggjorte, takket være oliepengene. Siden 1948 er olie blevet udvundet på Qatar, og den regerende sheikhs milde gaver er trådt i stedet for udbyt- tet af de tidligere tilbagevendende røvørtogter. – For det der for os i begyndelsen

Fig. 12. Vævning af kamelulds diehinder. Skellet laves med fingrene for et antal tråde ad gangen, og nøglet føres igennem. Væven er fæstnet om livet og strækkes med foden. Kvinden er i sin almindelige hjemmedragt hvortil hører den indigofarvede bomulds »maske« med øjensprækker i og hovedklæde. – Murra, Sydqatar. (Jette Bang fot. marts 1959).

Weaving of teat coverings of camel's wool. The warp is raised with the fingers for a number of threads at a time, and the ball of wool passed through. The loom is fastened on the belt and stretched by the foot. The woman is wearing her normal indoor dress to which belongs the mask of indigo-dyed cotton with slits for the eyes, and a headdress. – Murra, South Qatar.

Fig. 13. Falken trænes i at »tage« en død måge; en snor fæstnet til dens ben hindrer den i at flyve bort. – Murra, Sydqatar. (Jette Bang fot. marts 1959).

The falcon is trained to "take" a dead gull; a cord fastened to its leg prevents it flying away. – Murra, South Qatar.

syntes som oprindelig levevis, var noget af et bedrag: hveden fra Australien, dadlerne fra Basra og sådan hele vejen igennem, alt havde de fået af sheikhen, ja, selv de fleste af de klæder de gik i.

Beduinerne har fået betrygget deres stilling ved at give sig ind under sheikhen. De får nu, hvad de tidligere havde måttet tage selv. Men forholdet mellem beduiner og sheikh er et gensidigt forhold, begge har brug for hinanden. Regenten har brug for tro undersåtter, som er som en stående hær for ham, altid rede. – I det daglige betyder dette ikke så meget, da han har et korps af lejede politisoldater; men de er ganske vist meget Nasser-begejstrede, og det kan have medvirket til hans dispositioner. – Derimod betyder det utvivlsomt overordentlig meget at give rollen som topfigur i et feudalt stammesystem, og i den forbindelse har regenten brug for beduiner, også for at hævde sig over for andre feudalledere i Golfområdet. – Oliepengene giver sheikhen ekstraordinære muligheder til på gammel orientalsk vis, ved gavmildhed, at knytte folk til sig. Beduinerne viste deres ærbødighed over for den regerende sheikh ved at gøre ham deres opvartning, ved lejlighedsvis at sende ham gaver, f. eks. trøfler fra ørkenen, eller ved at tage ophold omkring paladset, sidde i sheikhens enorme receptionshal o. l.

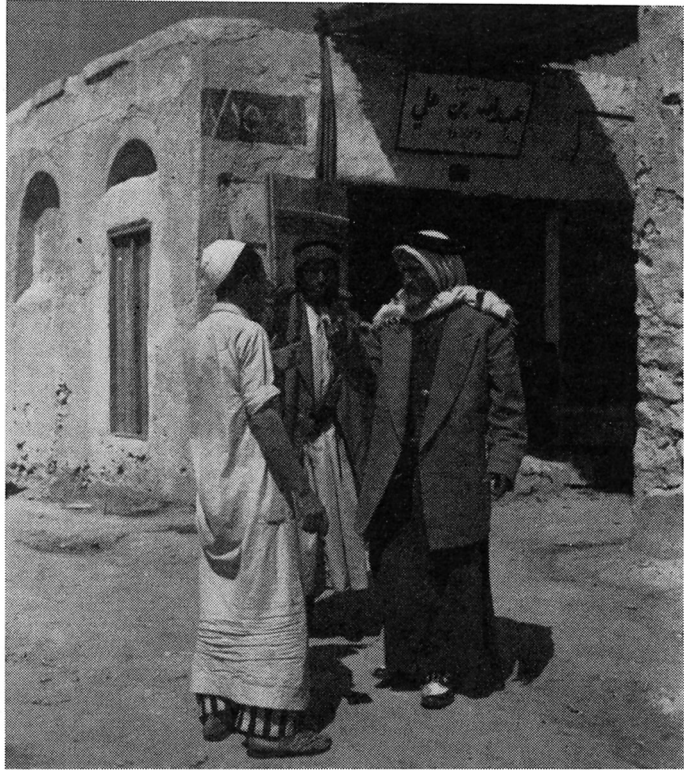

Fig. 14. To Murra beduiner i stadstøjet med sølvbeslæet dolk og patronbælte diskuterer med købmand i Qatars hovedstad. (KF fot. marts 1959).

Two Murra beduin in their finest clothes, with silver-ornamented daggers and cartridge belts, are engaged in a discussion with merchant in Qatar's capital.

– Uden om paladset har sheikhen bygget en hel lille by, hvor de forskellige stammesektioner hver disponerer over et antal huse, hvor de frit kan tage ind og bo når det lyster dem, og når de har behov for at komme til byen. De lever der helt og holdent på sheikhens regning, et par gange om dagen bliver der på lastbiler kørt mad ud fra paladset med enorme fadfulde ris og lammekød plus den nu obligate dåseananas dessert. På den vis konverteres en del af sheikhens oliepengeoverskud til lovlydige borgere og tro undersåtter, som, om det skulle blive nødvendigt, ville kunne kaldes under våben til hver en tid.

Men situationen er egentlig ganske grotesk, for samtidig med, at landet Qatar på andre punkter er ved at blive en moderniseret velfærdsstat, forløber disse mere eller mindre konsekvente og villedede bestræbelser på at bevare det gammel-dags beduinvesen. Ja, der er endda tendenser i retning af, at beduiner er ved at blive en mangelvare, og sådanne går som bekendt op i pris. De små Golf-sheikher og kongen af Saudi Arabien er alle villige aftagere (– sidstnævnte med politisk ekspansion for øje). – En beduin fra Nordqatar fortalte mig en dag ganske ophidset, at nu ville han sandelig klage til politikommandanten over at han kun fik 750 kr. om måneden fra sheikhen, for på Bahrain kunne han få 1500 kr. Og fik han ikke forhøjelse, så ville han rejse derover. – Nu må man ikke tro, at alt i Qatar går ud på at bevare det gamle; på Nordqatar er beduinkulturen med rivende fart ved at gå sin undergang i møde. – Alle arbejdsføre

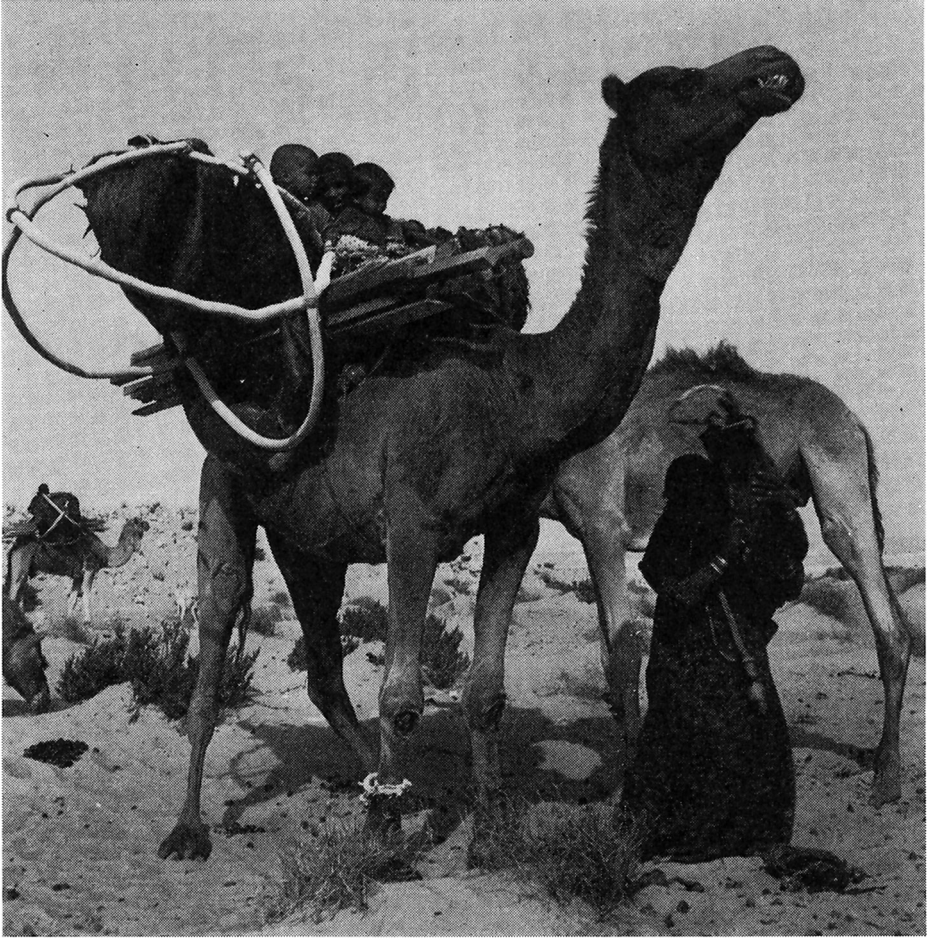

Fig. 15. Lastkamel med teltstænger, vandingstrug, »vandslange« og småbørn parat til flytning. – Murra, Sydqatar. (KF fot. febr. 1959).

Baggage camel with tentpoles, watering trough, "water-tibe" and small children, ready to move off. – Murra, South Qatar.

mænd i teltejerne er i ugens seks dage lønarbejdere i oliekompaniet, mens lejrlederne, ikke arbejdsføre etc. får et månedligt underhold fra sheikhen. Denne omstilling forløber tilsyneladende uden større modstand, men endnu bibeholdes en afglans af det gamle beduinliv og fremfor alt selve stammelivet; i weekenden kommer lønarbejderne på besøg hjemme i beduinlejrene. Et væsentligt punkt i alle betragtninger af økonomiske forhold blandt nomader er, at den økonomiske enhed er den snævre familiegruppe (storfamilien eller den lille kernefamilie), ingen stammemæssige bånd hindrer denne enhed – der svarer til teltenheden – i private økonomiske tiltag. For ansættelse i olieselskabet virker det utvivlsomt desuden befordrende, at der er en vis prestige knyttet hertil, for det viser ens status som ægte Qatarbo, som sheikhens undersåt. De er da også under sheikhens sær-

lige bevågenhed. – For olieselskabet er det overordentlig besværligt at komme af med en dårlig beduarbejder, for han vil altid kunne bringe sin sag for selve sheikhen, og han gør det. – Beduiner bliver følgelig praktisk taget aldrig afskediget. Men dette var lidt af et sidespring. – Men det viser for øvrigt også noget typisk for nomadernes vedkommende, deres modtagelighed over for økonomiske argumenter, når de blot »serveres« på den rigtige måde.

Udviklingen på Qatar, hvor befolkningstallet er ganske lille, forløber således meget forskelligt fra de moderne arabiske nationalstater: man nærmest understøtter og vedligeholder det gamle stammevæsen og til en vis grad selve nomadeerhvervet, men sagen er, at sheikhedømmet på Qatar er en sidste, heftig opblomstring af det traditionelle orientalske feudaltyre, – en gylden boble, som man har kaldt det – idet det selvsamme feudaltyre er blevet til et moderne stats-system⁷).

Østafghanistan.

Jeg skal nu skitsere nogle forhold vedrørende nomadismen i Østafghanistan. Forskellighederne fra Sydarabien træder tydeligt frem. Klimaet er ikke så hedt og tørt som der, det er landet med de enorme højdeforskelle, der giver grundrytmen i årstidsvandringerne, vinteren tilbringes i lavlandet og sommeren i det bjergrige Centralafghanistan. – Endnu en meget væsentlig faktor: nomadeerhvervet er ikke så udsat og usikkert her, ikke så katastrofepræget, for virkelig fatale tørkeår er der ikke tale om, vand er på grund af vinterens store snefald i bjergene ikke noget egentligt problem, og endelig er der i almindelighed ikke tale om overgræsning. Endnu et er karakteristisk: nomaderne er året igennem dels på deres faste årstidspladser, dels under deres meget fastlagte vandringer til stadighed nær ind på livet af veletablerede, bofaste samfund. Dette danner baggrunden for en yderligere specialisering af nomadehåndværket inden for de rammer som kvæghold og vandringsliv har afstukket. I dagliglivet afspejles dette i nomadernes afhængighed af ikke-nomader: majs- og hvedemel, morbær og ris er fundamentale fornødenheder, og dem får de udefra, ganske lige som metal- og træsager, bomuldsklæde og smykker, ja, selv teltdugen og alskens vævede transportsække laves ikke af nomaderne selv, men af omvandrende vævere. – Nomaderne kan til gengæld i første række byde på mælkeprodukter og slagtedyr (får og geder), og i ikke ringe udstrækning sørger de for landsbyers og byers forsyning hermed, ligesom de på anden vis samarbejder. Et netværk af forbindelser knytter nomaderne og de bofaste sammen, mest åbenbart i det økonomiske plan, men også i det sociale og politiske.

De nomader, jeg her taler om, er rene helnomader, der ikke giver sig af med landbrug; de har i princippet kun løs ejendom, deres fåre- og gedeflokke og deres kameler, samt hvad de transporterer med sig. – De har derudover traditionel brugsret til visse græsningsområder i sommer- og vinterlandet, områder som de kalder deres, og som de for sommerlandets vedkommende har fået regeringens stadfæstelse på, desuden har de mere eller mindre hævdvunden ret til deres vandringsveje, men her er de ikke ene om denne ret. Benyttelsen af de forskellige vandringsveje bestemmes således i vid udstrækning af rådende venskaber og fjendskaber stammerne imellem. I årets løb viser den gensidige afhængighed mellem

Fig. 16. Mennesketom vinterlejr. De højthvævede hytter er til beboelse (og køer), de lave langstrakte er gedestalde; begge typer er halvt nedgravede. De fladtagede huse skyldes påvirkning fra de bofaste. – Tarrakhel, Wesh Shamakat, Nedre Alishang, Laghman, Østafghanistan. (KF fot. maj 1960).

Deserted winter camp. The high-vaulted huts are dwellings (and for cows), the long low huts are goat-houses; both are half underground. The flat-roofed houses are the result of influence from settled communities. – Tarrakhel, Wesh Shamakat, Lower Alishang, Laghman, East Afghanistan.

nomader og bønder sig i det små, nomaderne kan under flytning frit tage morbær til eget forbrug, de luger gerne bøndernes marker og bruger ukrudtet som foder; på forårspladser og især om efteråret er gensidigheden åbenbar, idet nomaderne lejrer sig og græsser deres dyr på bøndernes afhøstede marker og erlægger »kontant betaling« i form af gødning.

Dette er så at sige den ydre ramme om berøringspunkter nomader og bofaste imellem, men graver vi dybere, kommer vi til de rent økonomiske transaktioner og glider derfra over i det politiske plan, hvor afbalanceringen mellem de to grupper foregår, for til trods for det symbiotiske mellem dem, eller måske netop som følge deraf, råder der modsætninger, som i sidste instans afgøres magtpolitisk.

Jeg vil anskueliggøre dette ud fra to forskellige nomadegrupper og -typer i Østafghanistan. I det første tilfælde hersker der noget nær ligevægt mellem nomader og bofaste, men bønderne har overtaget, i det andet er nomaderne udpræget de dominerende.

1. Den første er en ret beskeden gruppe, ca. 150–200 telte med begrænsede og regelmæssige vandringer. Der er ca. 100 km mellem deres faste vinter- og som-

Fig. 17. Tarrakhel nomader på steppen uden for Kabul. Forsommer og sommer er den travle tid, dyrene malkes to gange om dagen, og teltene ligger højest to og to sammen for at undgå sammenblanding af flokkene, og for at græsningen nær teltene for kid og lam ikke skal blive ødelagt. Malkningen er netop overstået, og kiddene patter rent. – Deh Sabz sletten, Kabul. (KF fot. aug. 1954).

Tarrakhel nomads on the steppe around Kabul. Late spring and summer are the busy seasons; the animals are milked twice a day, and the tents are scattered, with not more than two together in order to avoid mixing the flocks and spoiling the grazing near the tents for kids and lambs. Milking has just been finished, and the kids are taking the last drops. – Deh Sabz plain, Kabul.

merområder. Vinterlejrene består af en 20–30 halvt nedgravede hytter placeret på den udyrkede steppe op imod bjergenes fod 5–10 km fra det overordentlig frodige og tæt befolkede agerbrugsområde Laghman nær Jalalabad. Græsningslandet er nomaderne ene om at udnytte, da bønderne i lavlandet kun holder meget lidt småkvæg. Sommerområde har denne gruppe på en slette 10–15 km øst for hovedstaden Kabul. Her, hvor der er tålelig godt græsningsland, findes spredte landsbyer, hvis agerbrug er baseret på karezvanding, men i denne sammenhæng er det vigtigere, at sletten også kan bruges til tørlandbrug, dvs. at der i en vis målestok er konkurrence mellem bofaste og nomader om at udnytte de samme arealer. Et forhold, der tidligere er berørt. – Det økonomiske grundlag for disse nomader er deres hold af geder. Dertil har de desuden et begrænset antal kameler og/eller æsler til transportbrug, en enkelt malkeko pr. telt foruden nogle få høns.

I samspillet med omgivelserne ligger nomadernes indtjeningsmuligheder i vinterhalvåret, hvor husdyrene ingen direkte afkastning giver, i at leje sig selv og deres transportdyr ud. Dette sker i nøje samarbejde med landsbyboerne, hver nomadefamilie er i nær forbindelse med en landsbyfamilie, hvorfra de henter

Fig. 18. Malkning er i Østafghanistan gerne mandsarbejde. – Isakhel nomader, Besud, Hazarajat. (KF fot. aug. 1954).

Milking in East Afghanistan is normally man's work. – Isakhel nomads, Besud, Hazarajat.

hvad de behøver af agerbrugsprodukter. Som modydelse forsyner nomaden landsbyfamilien med ved fra bjergene og hjælper i øvrigt til med andre transportbehov; i ældre tid transporterede nomaderne således fremfor alt ris og hvede til hovedstaden. – Når vinteren er omme, gøres regnskabet op, og der afregnes i penge eller naturalier. Denne tidsbegrænsede, økonomiske forbindelse mellem nomade og bonde er valgfri og på længere sigt uforpligtende, men som regel udvikler der sig et varigere handels- og arbejdsvenskab mellem de to parter, så samarbejdet gentages vinter efter vinter. Også på anden vis er der i vintertiden bånd mellem nomader og fastboende, idet nomaderne for kontant betaling får produkter fra de lokale smede, vævere, pottemagere og andre håndværkere og handlende.

I sommertiden er der ingen udpræget økonomiske forbindelser med landsbyerne, man har tilpasset sig hovedstadens nærhed. I de fire måneder, hvor nomaderne har nogenlunde rigeligt med mælk, laver deres kvinder ost, den såkaldte kogte ost, som mændene hver morgen bringer til hovedstadens bazarer, hvor den afsættes for kontant afregning. Fra hovedstaden hjembringes hvad man måtte behøve af produkter. Dette rids giver grundtrækket af disse folks økonomi; det bør dog tilføjes, at nomaderne sælger af deres overskudsdyr i hovedstaden og i landsbyerne i vinterlandet. –

Disse nomader er overordentlig specialiserede, ja så specialiserede, at man med føje kan kalde dem oste-nomader. – For nok er der andre stammegrupper, der mere forbigående afsætter deres ost i hovedstaden; men der er ingen andre, der udelukkende lever deraf, eller for den sags skyld laver så god en ost og får så høj en pris for den!

I de her skildrede økonomiske forbindelser er der ikke nogen umiddelbar tendens til, at den ene gruppe dominerer på den andens bekostning. En sådan dominans vil selvsagt altid være til stede, men på det individuelle plan, for den største økonomiske enhed er teltenheden, hvadenten dette nu er en kernefamilie eller en storfamilie. I økonomisk henseende er der intet fællesskab ved stamme-

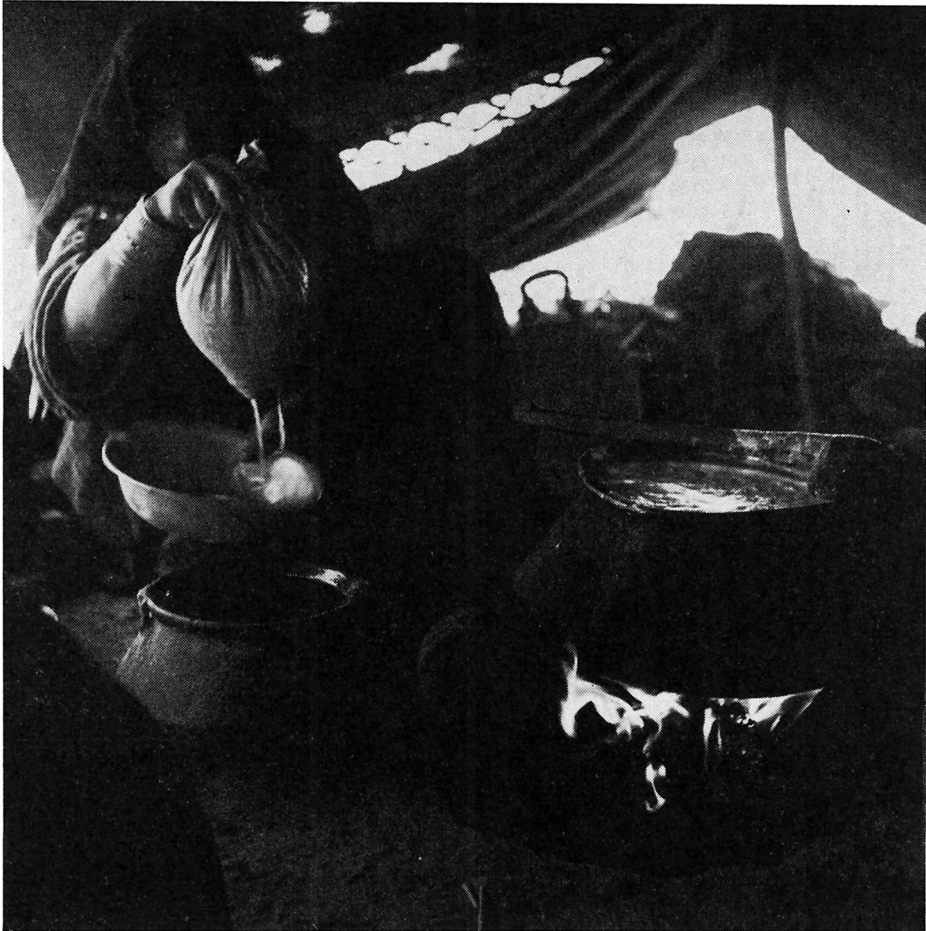

Fig. 19. Fremstilling af »kogt ost«. – Den nymalkede mælk tilsættes valle, og under ophejning koagulerer den, og ostmassen øses op i et klæde, hvor vollen løber fra. Efter et døgn eller to er osten klar til at sælges. – Tarrakhel, Deh Sabz. (KF fot. maj 1960).

Production of "boiled cheese". – Whey is added to the fresh milk, which coagulates when heated, and the whole mass is ladled into a cloth for the whey to run off. After one or two days the cheese is ready to be sold. – Tarrakhel, Deh Sabz.

Fig. 20. Vandrende professionelle vævere væver gedehårsteltdug i almindelig toskaft. Under arbejdet sidder de på de færdigvævede. Disse vævere betjener både nomader og landsbyboere. Deres betaling får de enten i andel i det færdigvævede (1/5 når kunden leverer garnet) eller i kontanter. – Akkakhel vævere nær Diwa, Nedre Alishang. (KF fot. maj 1960).

Itinerant professional weavers weaving tent cloth of goat's hair in plain weaving. While working they sit on the completed portion. These weavers work for both nomads and villagers. They are paid either in money or in a share of the finished length (one fifth where the customer provides the yarn). Akkakhel weavers near Diwa, Lower Alishang.

segmentet, endsig selv stammen. Når der alligevel i dette økonomiske ligevægtsforhold er en hældning til, at nomaderne er de underordnede, så forlader vi det rent økonomiske og begiver os ind på det politiske plan.

De nomadegrupper (overvejende af en enkelt stamme Tarrakhel af Ghilzai) vi står overfor, har ikke nogen central ledelse, men falder i en række undergrupper, hver med sin leder, der er godkendt af regeringen. – Vi har at gøre med et af de segmenterede, såkaldte hovedløse (acephale) systemer, hvor de enkelte

segmenters ledere ikke nødvendigvis har nogen indflydelse ud over deres egen gruppe. I virkeligheden er det sådan, at opstår der f. eks. økonomiske eller personlige stridsspørgsmål af en vis størrelsesorden, så afgøres disse altid uden for nomadernes eget stammesystem, af de (ofte konkurrerende) khaner (egl. høvdinge) i sommer- eller vinterområdet, og kan de ikke klare det, træder de afghanske myndigheder til. For denne stammegruppe er i virkeligheden fuldkommen inkorporeret i det afghanske administrationsvæsen: fødsler skal anmeldes, alle voksne mænd er i besiddelse af identitetskort, hvilket yderligere indebærer, at stammen afgiver soldater til regeringen; der betales skat efter antallet af dyr etc. Der er således ikke tale om et »kræfternes frie spil«. Regeringen er mere eller mindre med i alt. Skønt nomaderne gennemgående ikke er glade for denne tingenes tilstand, så kan den til tider også være til deres fordel. Den var det, da bønderne i sommerlandet søgte at få underkendt nomadernes græsningsret her under henvisning til idelige skader på deres marker. Regeringen gav imidlertid nomaderne medhold og medvirker således til at opretholde status quo. Ud fra et nomadesynspunkt må man dog sige, at den her omtalte gruppe, som mere eller mindre er låst fast i deres sommer- og vinterområde, i betydelig grad er udsat for pres fra de bofaste omgivelsers side. – Nomaderne klager da også over, at det ikke mere er som i gamle dage, hvor de med deres stokke forstod at sætte sig i respekt blandt bønderne. Deres stilling i ældre tid har næppe været stort anderledes end nu. Politisk har de aldrig været synderlig stærke.

2. Den næste gruppe, jeg vil omtale, er de storvandrende nomader, der fra Østafghanistans lavereliggende egne og fra Pakistan vandrer til Hazarajat, Centralafghanistan, 500 km fra deres vinterlejre. Disse folk, f. eks. Ahmadzai-stammerne eller Mohmand, er især fåreaavlere og har derudover kameler som lastdyr, og lejlighedsvis rideheste. Inden for deres vinterområde og på deres langstrakte vandringsvej er de på forskellig vis i samarbejde og i udvekslingsforhold med de fastboende. Men det er inden for sommerområdet, at forskellighederne fra forrige gruppe træder tydeligt frem.

Nomadernes sommerland er af ny dato, i 90'erne hjalp nomaderne centralregeringen med at undertvinge de uafhængige bjergbønder, hazara, og som belønning fik hver enkelt stamme eller stammesektion tildelt hver deres bestemte græsningsområde i hazara'ernes land, Hazarajat. Der er således sket en opdeling. Hazarabønderne bebor og udnytter de lavereliggende strøg (de højstbeliggende landsbyer ligger dog 3300 m o. h.) mens nomaderne holder til højere oppe og sine steder lejrer sig helt op i 3700 m højde. Men lad os se nøjere på forholdet mellem nomader og bofaste.

Som nævnt blev det indledt ved, at nomaderne var med til at bekriige bønderne, og da disse to erhvervsgrupper tilmed tilhører væsensforskellige kulturer, fremfor alt forskellige religiøse sekter (nomaderne er sunni, bønderne shia), har dette medvirket til at give forholdet en egen skarphed.

Hazara'ernes økonomi er ret bredt funderet. Foruden kunstvandet agerbrug har de også tørlandbrug på bjergsiderne, og netop på dette punkt falder deres interesser sammen med nomadernes. De selv samme bjergsider er godt græsningsland! Hazara'erne har temmelig stort husdyrhold, de har køer, får, geder, og der

er derfor ikke grundlag for den ofte påtrufne udveksling mellem nomader og bønder af mælkeprodukter mod agerbrugsprodukter. Det eneste af nomadernes egne produkter, som kan afsættes til bønderne, er fåreuld – nomaderne væver nemlig ikke selv, mens hazara'erne er storartede vævere.

Hvad har nomaderne da yderligere at byde på? – Hvis de ikke direkte med vold vil tage, hvad de behøver af agerbrugsprodukter o.l., må de købe. Handel er, som vi har forstået, ikke noget fremmed for de østafghanske nomader, og for de storvandrende har karavanetransportarbejde altid været en indtægtskilde mere. – I Hazarajat fik den latente og nødvendige handelstilbøjelighed et ekstra incitament. – Her var et jomfrueligt marked. Vi ser derfor i dette område, at handel for handels egen skyld tager er kolossalt opsving, for visse stammers vedkommende i en sådan grad, at deres oprindelige erhverv, fåreavl, mere og mere er trådt i baggrunden, og at man med rette kan kalde dem handelsnomader.

Nomadernes handelsvirksomhed foregår i tre planer: 1) som naboskabshandel, hvor nomaderne i deres sommerområde handler med de bofaste hazara'er, 2) i form af langdistancehandel baseret på handelskaravaner, som i overvejende grad starter fra nomadernes sommerlejre, og som gennemkrydser hele det centralafghanske bjergland, mens de falbyder deres varer undervejs eller stiler direkte mod 3) en af de store nomadebazarer, som hver sommer holdes i Afghanistans hjerte. Denne bazarhandel har flere facetter, mange enlige nomader kommer dertil for at købe dyr, som de bringer med sig østover og afsætter i hovedstaden eller i landsbyerne i Østafghanistan⁸). Jeg skal her kun skitsere naboskabshandelen.

Kort fremstillet er det således, at hazara'erne leverer hvede, inddampet smør (ghi) og vævede genstande, og fra nomaderne får de til gengæld bazarvarer, navnlig billigt pakistansk bomuldsklæde, uraffineret sukker, te, metallsager o.l., og, hvad der er såre væsentligt, de får kredit på hvad de har modtaget samt forudbetaling for, hvad de senere skal levere. – Sagen er den, at hazara'erne sjældent er i besiddelse af rede penge, hvilket giver nomader, der er det, en ekstra fordel. De køber ikke blot ind til eget forbrug, men i endnu højere grad til at tage med sig østover med videresalg for øje inden for deres efterårs- og vinterområder.

Lad mig illustrere fremgangsmåden:

Nomaderne betaler f. eks. 10 afghani forud (= 2 kr. i 1960) pr. ser hvede (= ca. 7 kg) til levering det følgende år. Hvis hazara'en nu ikke er i stand til at levere den bestilte hvede, når nomaden kommer for at hente den, så er han forpligtet til at tilbagekøbe det kvantum hvede, som han skylder nomaden og som denne faktisk ejer, men denne gang til dagspris, dvs. at han nu må betale 25–30 afgh. (= ca. 5–6 kr.) pr. ser. Hvis bonden ikke kan betale dette beløb kontant, bliver det straks omregnet til hvede købt på forskudsbetalingsbasis til en pris af 10 afgh. pr. ser. Med andre ord må hazara'en det følgende år levere nomaden 2½–3 ser hvede for hver ser hvede han skyldte i år. Kan han til sin tid ikke betale dette, løber regnestykket videre som vist med det resultat, at bonden synker dybere og dybere ned i gæld. Et unægtelig særdeles fordelagtigt system for nomaderne. Hvede er for øvrigt meget ofte omregningsmidlet for alle gældsposter, og den historie, jeg med dyb undren for år tilbage hørte om et par billige

gummisko, som i årenes løb steg til mere end 1/2 ton hvede, kan efter dette system sagtens være barsk virkelighed.

Det centrale i nomadernes handel var, især i ældre tid, billigt bomuldsklæde. Allerhelst gav nomaderne dette som betaling for alt hvad de købte – det var nemlig mest givende: klæde indkøbt i Peshawar i Pakistan til 75 øre pr. m kunne efter et års henstand med betalingen indbringe 3–5 kr. pr. m. – Man forstår umiddelbart hvorfor nomaderne er storsindede med kreditgivning. Som de selv sagde: Hvis en mand vil låne 100 afgh., så giver vi ham altid 200!

Denne handel er for hazara'erne en svikmølle uden ende. – Hvor gerne de end ville bryde den »onde cirkel« er de sjældent i stand dertil, fordi deres tidligere gældsforpligtelser så at sige tvinger dem til at fortsætte handelen med nomaderne. Som endelig betaling for uindfriet gæld overtager nomaderne får og køer og i sidste instans jord. – Nomaderne bliver dog ikke gode bønder af denne grund. Fårene tager de ofte med sig østover med salg for øje, mens køerne og jorden gerne overlades til en hazara at passe som andelsbetalt bonde, han får da mellem 1/5 og 1/2 af udbyttet, alt efter den specielle kontrakt. Ved dette arrangement har nomaden opnået at sikre sin eksistens yderligere – langsomt men sikkert er nomaden ved at etablere sig som en jordejende overklasse, som hvert år vender tilbage for at hente overskuddet i naturalier fra sine besiddelser –.

Fig. 21. Filt er vidt udbredt blandt nomader. – Ved rulning hundredvis af gange over jorden med presning med underarmene bliver den løse uld til filt. – I begyndelsen rulles i en måtte eller i en gammel filt. Mand og kone er her ved at afslutte processen. – Akkakhel helnomader, Østafghanistan. (KF fot. okt. 1954).

Felt is widely used among nomads. – The loose wool is turned to felt by being rolled hundreds of times over the ground under pressure from the forearms. – To begin with the wool is rolled in a mat or an old piece of felt. Man and wife are here in the final stages of the process. – Akkakhel true nomads, East Afghanistan.

En af de vigtigste drivkræfter bag dette er, at hverken nomaderne eller de bofaste ønsker kontant afregning i deres økonomiske mellemværender, for nomadernes vedkommende af hensyn til profitten, og for hazara'ernes på grund af pengemangel.

Forholdet mellem nomader og hazara'er har flere facetter, end jeg har kunnet tage med her, men tendensen er klar nok, nomaderne er økonomisk de dominerende. Årsagerne hertil er mangeartede. Udgangspunktet er den oprindelige erobringssituation og parternes religiøs-kulturelle modsætningsforhold. Dertil kommer så, at den indre dynamik i de økonomiske tiltag i høj grad er blevet befordret af de politiske tilstande, for nomaderne er magtpolitisk, militært om man vil, de stærkeste, og dette har regeringen mere eller mindre stiltiende affundet sig med. – I dag er der dog en tendens til at regeringen vil forsøge at dele sol

Fig. 22. Filt anvendes til »gulv«-belægning, sadelunderlag, teltdug på jurter og til hyrdekapper som her. Kappen er syet af ét stykke, og de tilsyede ærmer bruges som »lommer«. – Kandaharområdet. (KF fot. apr. 1954).

Felt is used as "flooring", saddle-cloths, tent-cloth for the yurts and, as here, for shepherds' cloaks. The cloak is sewn in one piece and the sleeves, sewn on later, are used as "pockets". – Kandahar area.

Fig. 23. Landskab i Hazarajat med vandede marker i dalbunden og tørmarker op ad fjeldsiderne. – Det er om disse områder nomader og hazara'er bl. a. strides. I baggrunden skimtes en hazara landsby. – Dai Zangi, Centralafghanistan. (KF fot. juli 1954).

Landscape in Hazarajat, with irrigated fields in the valley bottom and dry fields up the mountainsides. – It is for these areas that the nomads and the Hazara compete. In the background a Hazara village can be seen. – Dai Zangi, Central Afghanistan.

og vind mere ligeligt, men nomadernes ekspansion er, efter oplysninger jeg har fået fra Afghanistan (i 1963) i fortsat kraftig vækst.

Hazara'erne selv har ikke formået at gøre noget derved, de er som nævnt kommet ind i en økonomisk ond cirkel, underordning eller flugt til byerne er den yderste konsekvens for deres vedkommende. Men lad mig belyse nomadernes styrke nærmere: De er ikke alene velbevæbnede, de er også mange, adskillige tusinde telte ialt i Hazarajat. Deres stammesystem er af samme hovedløse, segmenterede art, som tidligere nævnt, men det er her i højere grad sådan, at man giver sig ind under enkelte magtfulde khan'ers ledelse og beskyttelse. Nok er disse khan'er i indbyrdes konkurrence, men truer farer udefra, står de sammen last og brast. – Hvad regeringen angår, så skylder den de her omtalte nomadestammer megen tak for politiske tjenester igennem årene, (de medvirkede bl. a. til at den nuværende kongefamilie kom til magten i 1929); skønt nomadernes

Fig. 24. Hazara'er »indkaldt« til at bygge en befæstet gård (qala) for rig og indflydelsesrig nomadehøvding, som nu har store jordbesiddelser i sommerlandet. – Dai Zangi, Centralafghanistan. (KF fot. febr. 1954).

Hazaras "conscripted" to built a fortified farm (qala) for a rich and influential nomad chieftain, who now owns wide stretches of land in the summer grazing area. – Dai Zangi, Central Afghanistan.

selvstændighed år for år begrænses, så er de Hazarajat-vandrende endnu »frie«, de er ikke udstyret med identitetskort, og stiller følgelig heller ikke soldater. Dette styrker selvsagt også nomaderne.

De to afghanske nomadismereformer som her er skitseret har en fælles baggrund: nogenlunde ensartede naturomgivelser og en nogenlunde ensartet kultur. Forskellighederne mellem dem er i første række udformet i samspillet med og under påvirkning fra de omboende folk, kort sagt i forbindelse med et forskelligt kulturmiljø. Det fremgår desuden både for de afghanske nomadismereformers og for Murra-beduinernes vedkommende, hvorledes de rådende politiske, magtpolitiske forhold griber afgørende ind i deres liv og synes at være udslagsgivende for forløbet af forholdet mellem nomader og bofaste, hvor den ene eller den anden af parterne ofte vil være den dominerende.

Dette er så vidt jeg kan se et såre væsentligt træk, men trods alt ikke hele sagen, for i videre forstand drejer det sig om afbalanceringen af to erhverv overfor hinanden, ikke mindst i rumlig forstand, i udnyttelsen af den omgivende natur; men også her griber de rådende politiske tilstande ind på afgørende vis. Fra historien ved vi, det gælder både Nærorienten og Centralasien, at politisk usta-

bilitet, krig og usikre forhold i almindelighed fremmer nomadismen, mens rolige, ordnede forhold under en stærk bofast myndighed begrænser den og fremmer agerbruget.

Det er i første række fra græssteppezone, at man har eksempler på disse svingninger mellem agerbrug og nomadisme. Her har striden stået om det samme land, ganske som det kan ses i bjergegne, f. eks. i Hazarajat, hvor man foruden den ovenfor skildrede jordovertagelse også kan finde mange nomadegræsgange, som tidligere var under plov til uvandede afgrøder.

Forholdene i det Indre Mongoli er særligt oplysende. To væsensforskellige kulturer, repræsenteret ved de agerdyrkende kinesere og de nomadiske steppefolk (tyrkere, mongoler) har her stået overfor hinanden i mere end to tusinde år. Når centralmagten i Kina var stærk, søgte kineserne at bringe steppefolkene under kontrol, og trænge dem tilbage, mens agerdyrkende kinesere befolkede den dyrkbare steppe nord for Den store Mur. – Men var centralmagten svag, blomstrede uroen i steppen op og bønderne blev trængt tilbage bag om muren og steppen atter overladt til nomaderne.

Sådan vekslede forholdene op gennem tiden, og ligeegyldigt hvor stærkt Kina var, formåede det aldrig at kue steppefolkene ved simpel militær magt. – Det var først, da det tidligere steppefolk, manchu'erne kom til magten (i 1644) at det endelig skulle lykkes at tæmme de sidste af steppens folk, mongolerne. De blev så at sige erobret indefra. Mongolerne blev inkorporeret i det kinesiske administrationssystem. Deres stammesystem blev lagt om, således at selv de mindste administrative enheder gennem deres ledere blev knyttet direkte til kejserhoffet i Peking. Dermed var mongolernes magt endeligt brudt.

Andre steder i steppens randområder, både i Centralasien og i den Nære Orient, hvor det ikke er forskelligartede kulturer der stod og står overfor hinanden, er forskydninger mellem nomadisme og agerbrug så at sige foregået internt, inden for samme folk eller stamme, ja til tider selv inden for samme familie.

I grænseområdet for hvor agerbrug overhovedet er muligt kan små udsving i nedbørsforholdene have afgørende følger – og tvinge folk til erhvervsskifte – og ganske lignende kan ske i kunstvandingsområder, hvis vandforsyningen svigter. De rådende politiske tilstande kan have samme virkning, især kan urolige forhold tvinge bønder ud i halvnomadisme og halvnomader ud i helnomadisme, mens den modsatte proces finder sted under politisk rolige og stabile forhold.

Det er den fredelige udvikling, vi har bedst kendskab til, omend ikke fra detailstudier. Det er for øvrigt den, der for øjeblikket er i gang og betinger den omsiggribende bofastgørelse af nomader under mange forskellige former inden for hele nomadeområdet.

Nomadiseringsprocessen kender vi kun mere glimtvis (under krigen var der eksempler derpå, f. eks. i Iran). De forhold der især spiller ind er såvidt jeg kan se 1) at folk i ufredstider hvor lovløsheden breder sig søger beskyttelse i nomadeliets større mobilitet, og 2) at nomadismens latente krigeriske karakter uhindret får lov at udfolde sig.

Hvad det sidste angår, hænger det sammen med en hel række træk i nomadekulturerne, såsom rejsevanhed, tilstedeværelsen af ride- og andre transportdyr, arbejdsdeling såvel mellem kønnene som mellem mændene indbyrdes inden for

Fig. 25. Når sommerens hektiske arbejde med dyrene (malkning osv.) er slut, og inden efterårsflytningen holdes årets bryllupper. Nær og fjern, nomader og bofaste indbydes, og der danses dag og nat, mænd og kvinder hver for sig. - Tarrakhel, Deh Sabz. (KF fot. sept. 1960).

When the hectic summer work with the animals (milking, etc.) is over, and before the autumn migration, the weddings of the year are held. Nomads and villagers from near and far are invited, and the dances go on day and night, the men and the women in separate groups. - Tarrakhel, Deh Sabz.

de egentlige økonomiske enheder – teltenhederne – og som muliggør at der altid vil være mænd til at tage sig af udadvendte aktiviteter, det være sig handelsrejser eller krigstogter. Dertil kommer så, at samfundsbygningen til trods for den rigoristiske opdeling i stammer, understammer, segmenter osv. er overordentlig smidig og omstiller sig efter rådende behov. – I det daglige liv er der ofte stærkt splittende tendenser ikke blot mellem stammer indbyrdes, men også i alle planer inden for de enkelte stammer, dette har især sin rod i kamp om lederskab og nedarvede fjendskaber. Men truer farer udefra, eller er tilskyndelsen der fra dygtige og dristige ledere, så skrinlægges den indre strid og man står pludselig samlet om store fælles forehavender. – På denne vis kan der også ske stammemæssige nydannelser af varig karakter omkring særlig dygtige ledere.

Det er således noget karakteristisk for nomadefolkene, at de inden for alle planer af samfundsbygningen er let omstilbare til krig, og lige så hurtigt som en slagstyrke dannes og måske vokser til en hel hær, lige så hurtigt kan en sådan

styrke falde fra hinanden igen. – Det er utvivlsomt i disse forhold at man skal søge hovedårsagerne til de tilbagevendende nomadeoverfald og lavineagtige invasioner som nomadernes nærmere og fjernere bofaste naboer har været udsat for gennem tiderne, og som for mange af bondesamfundene nærmest havde karakteren af naturkatastrofer.

Andre forklaringer på disse eksplosionsagtige nomadeudladninger – steppens oprør som de også er blevet kaldt – har også været forsøgt igennem tiderne. Man talte engang om at udtørring med en påfølgende partiel overbefolkning i steppe skulde have sat »lavinen« i skred. Men denne forklaring holder næppe – for der har ikke fundet afgørende klimatiske ændringer sted det sidste par årtusinder. Der har selvsagt altid været et stedsevarende pres på nomaderne, især

Fig. 26. Aftenen før brylluppet – kvinderne er samlet i brudens telt til sang, dans og trommespil. – De er netop ved at smykke sig ved at gnide fingrene ind i henna. Bemærk den forskellige frisure for småpige, ugift og gift voksen (midterskilning). – Afghanske nomader er aldrig tilslørede. – Tarrakhel, Deh Sabz. (Josephine Powell fot. sep. 1960).

The evening before the wedding – the women are assembled in the tent of the bride for song and dance and drum-playing. – They are in the picture engaged in "make-up", rubbing henna into their fingers. Note the different hair styles for small girls and for adults, unmarried and married (central parting). – Afghan nomads are never veiled. – Tarrakhel, Deh Sabz.

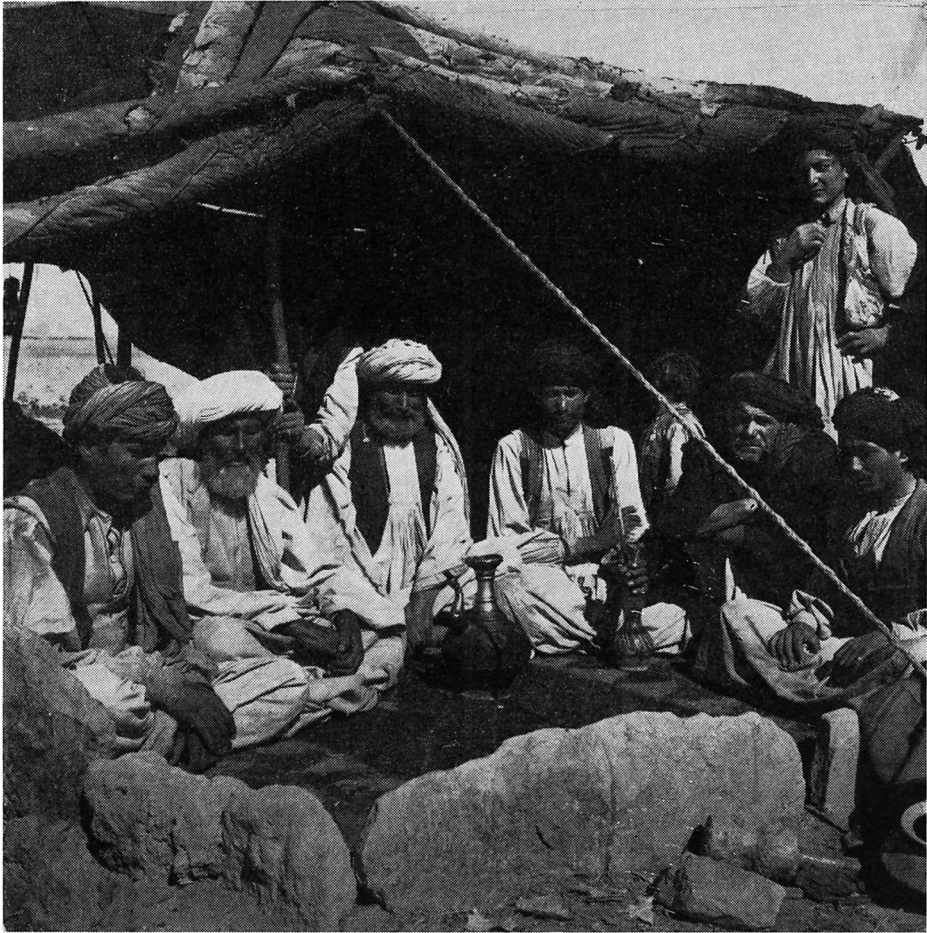

Fig. 27. Gruppe af mænd. – Akkakhel, Østafghanistan. (KF fot. okt. 1954).
Group of men. – Akkakhel, East Afghanistan.

i de tørreste egne, som har »tvunget« dem til at tage sig selv til rette af »overfloden« blandt de bofaste – murra'erne på Qatar er et eksempel herpå – men forudsætningen herfor er dels nomadernes økologiske situation i almindelighed, dels den nævnte kulturelle og samfundsmæssige baggrund i selve nomadesamfundet.

Som helhed tror jeg man kan sige, at nomader altid vil være ekspanderende økonomisk såvel som politisk, når de ikke møder et modpres i det politiske plan, som de ikke kan hamle op med (eller hvor de på grund af naturkatastrofer, kvægsygd, tørkeår o. l. bliver slået ud).

Men tilbage til svingningerne mellem nomadisme og bofasthed.

Set i historisk perspektiv ved vi, at hele Arabien har været involveret i en storstilet befolkningsproces, der har haft sit udgangspunkt i Sydarabiens tætbefolkede agerbrugsområder. Herfra, især fra Yemen er agerbrugere blevet presset ud

i halvnomadisme i randområderne og har presset andre ud i helnomadisme. Langsomt har disse stammer forskudt sig mod nord, til de har nået »den frugtbare halvmåne«, hvor den modsatte proces har fundet sted, og nomaderne bliver atter halvnomader for endelig at gå op i de bofastes rækker og for måske i sidste instans at ende i de store byer, hvor en større dødelighed holder befolkningsoverskuddet i ave.

Denne storstilede proces, som forfattere som Lawrence og andre¹⁰) har gjort opmærksom på og som har strakt sig over adskillige århundreder, giver os blot en meget grov ramme om et handlingsforløb, men ingen dybere forståelse af hvordan det egentlig er foregået.

Overgangen fra agerbrug til nomadisme er såvidt jeg kan se den vanskeligste af disse processer – og kan aldrig finde sted uden visse mellemstadier. – Fra Østafghanistan har jeg kun et eneste eksempel på at en landsbybo – og han var endda landsbyhyrde – blev nomade ved at slutte sig til en nomadestamme – og han og hans familie klarede sig i starten – da jeg mødte ham – såre ubehjælpeligt; han og familien havde ikke den erfaring, den kulturelle ballast som var nødvendig. – Sagen er den, at agerbrug og nomadisme i Østafghanistan gennemgående er skarpt adskilte erhverv. Anderledes stiller det sig med visse østafghanske halvnomader og fremfor alt blandt mange syd- og vestafghanske landsbyboere. – De har om man så må sige en dobbelt kulturarv, idet de traditionelt både er agerbrugere og kvægavlere, et forhold der bl. a. hænger sammen med at agerbruget her er meget mere udsat på grund af usikker vandforsyning. – Halvnomadisme i mange forskellige udformninger er derfor i Syd- og Vestafghanistan meget almindelig, og svingningerne mellem bofast agerbrug og ren nomadisme ganske almindelige. Det er således slet ikke ualmindeligt at én bror er agerbruger, mens en anden er nomade inden for den samme storfamilie – der udgør en økonomisk enhed.

Den anden proces, overgangen fra nomadisme til agerbrug og andre former for bofast liv er bedre kendt, men som allerede nævnt er det småt med egentlig veldokumenteret, statistisk, demografisk materiale. Mig bekendt er det eneste vi har i den retning Fredrik Barths undersøgelser blandt Basseri-stammen i Sydiran. Barth viser, at nomadebefolkningen vokser hurtigere end den bofaste befolkning, men da den samtidig holder sig nogenlunde konstant og i længere tid har gjort det, er det klart, at der må finde en afgang sted fra nomadeerhvervet. Denne afgang foregår i to planer, dels ved at rige bliver bofaste jordbesiddere, dels ved at fattige (som proletariat) søger til landsbyer og byer som arbejdsøgende. Noget ganske lignende finder sted i Afghanistan.

Den handelsvirksomhed, som jeg har skildret ovenfor, er i virkeligheden et stadium på vejen til bofasthed, og den hænger sammen med de begrænsede muligheder for økonomisk ekspansion inden for den rene kvægavlende nomadisme. Rigdom blandt nomader måles i første række i antallet af får, geder, kameler og heste, som den enkelte besidder. Nu sætter naturforholdene i Afghanistan – græsningsarealerne – en direkte grænse for hvor mange dyr man kan holde – og jo flere man har her, des mindre udbytte giver de pr. hoved. Kapital investeret i dyr alene er sårbar kapital: tørke, sygdomme og i ældre tid krig og røveri kan hurtigt totalt ruinere en nomade. Det er derfor, at rige nomader sikrer sig ved

jordopkøb, og i Afghanistan sker dette, som vi har set, ofte via handel – der er de letteste penge at tjene. Dette indebærer ikke umiddelbart at nomaderne bliver bofaste. Helst vil nomaderne fortsætte deres vandringsliv fra jordbesiddelse til jordbesiddelse, hvorfra de henter de for dem så nødvendige agerbrugsprodukter. Med årene bliver de driftigste og de heldigste dog bofaste. Men først bliver de »godsejere«, og dernæst, efter et par generationers arveopdeling af jorden, bliver deres efterkommere måske med tiden egentlige udøvende bønder. – En anden udvikling foregår i dag sideløbende med denne jorderhvervelse; mange nomader er ved at indse, at de store penge ikke længer er at hente i langsom udmarvning af hazara'erne og i karavanehandelen, de investerer derfor i lastbiltrafik og i byernes en gros-handel, der er de letteste penge at tjene, men også dette er et skridt på vejen til bofasthed.

Hvad de fattige, de ruinerede nomader angår, så er udviklingsgangen ikke helt så enlinjet; de bliver først og fremmest arbejdssøgende: de kan blive hyrder for andre nomader, men meget ofte bliver det hos bønderne, dog aldrig hos hazara'erne, at de søger arbejde, de bliver ofte vandrende høstfolk, og kan fra dette stadium svinge sig op til at blive rene nomader igen, eller også ende som jordløse landsbyboere.

Disse to processer er ikke af ny dato: mange østafghanske landsbyer er befolket med efterkommere af tidligere nomader. – Men tilskyndelsen til jorderhvervelse er i nutiden nok stærkere end nogen sinde, hvilket tildels hænger sammen med

Fig. 28. Nomader har ikke altid ry for at følge koranens bud om de fem daglige bønner – men hele deres dagligliv er alligevel gennemsyret af religion. – Dagens tredje bøn i nomademoskeen. – Nurzai, nær Nauzad, Sydafghanistan. (KF fot. apr. 1954).

Nomads are not always famed for following the dictates of the Koran concerning the five daily prayers – nevertheless their whole daily life is underlaid by religion. – The third prayer of the day in the nomad mosque. Nurzai, near Nauzad, South Afghanistan.

politiske forhold: det er nu den afghanske regerings orden og ikke nomadernes egen som hersker ud over landet.

I det foregående har jeg søgt at belyse nomadismen ved at anskue den økologisk som den er udformet i tilpasning til både det omgivende natur- og kulturmiljø og vise, hvordan nomaderne kulturelt og samfundsmæssigt er »udstyret« således, at de kan udnytte bestemte ressourcer i disse omgivelser, men også hvordan det samme »udstyr« afstikker en ret vid ramme for tilpasninger til ændrede betingelser i miljøet. Nomadismen er, om man så kan sige, overordentlig miljølabil, ja så labil, at rammerne om denne erhvervsform stedse sprænges og erhvervsskifte finder sted. H. P. Steensbys karakteristik af nomadismen som en blindgyde²⁾ i den historiske udvikling er såre dækkende. Fra den fører ingen linje videre til mere »udviklede« samfundsformer – Nomadismen er et »sidespor« – men et sidespor, der selv i vore dage har sin fulde berettigelse, for ingen andre end vandrende nomader er i stand til at konvertere sparsom steppevegetation til dyrisk protein, som der i dag er så hårdt brug for med den stedse voksende bofaste befolkning i jordens mange fattige lande –.

Snarere end at søge at eliminere nomadeerhvervet, som man forsøger i mange nye nationalstater, skulle man søge at ophjælpe og modernisere nomadismen, så den blev endnu mere ydedygtig.

Nomadism

Some ecological considerations with examples from Arabia and Afghanistan¹⁾

Pastoral nomadism²⁾, perhaps more than any other way of life, is bound up with one particular geographical milieu, the dry and semi-dry regions of the Old World. So striking is this connection that, if one draws on a map the contour for 250 mms. annual rainfall, one will at the same time, with minor exceptions, draw the boundary line of nomad distribution. Within this area nature provides no basis for any other mode of life than that of the wandering hunter or collector.

Common to nomads and hunters is the fact that they do not, or do only superficially, interfere with the natural order among which they live. To a large degree nomads live on what nature has to offer, not directly as do hunters, but through the intermediary of their domestic animals. The flocks and herds of the nomads are in fact their most important tools in the task of winning a livelihood, and it is their domestic animals' possibilities of thriving which set the limits for human beings' adaptation to an often far from hospitable habitat. Water and grass, or rather grazing, are thus the fundamental factors of nomad life, but it is also an essential precondition that neither water nor grazing is in such abundance that other, more efficient types of production can thrive.

Within the driest part of the steppe a clear division has taken place, agriculturalists being found wherever water channels, wells or qanats make irrigation possible, while the rest of the area is exploited only by nomads. The situation in the so-called grass-steppes, the outer regions of the steppe proper, or in the mountains, where rainfall is more plentiful, is otherwise. Here agriculture can be practised without artificial irrigation, and the more or less latent antagonism in interests between cultivators and nomads comes into the open, with competition for use of the same land. This antagonism is most obvious when it is two widely different cultures which meet, Mongols and Chinese, or Pashtuns and Hazaras. Elsewhere this zone of greater rainfall

forms a zone of transition, where all possible medial stages between nomadism and settled agriculture flourish.

True nomads can be roughly divided into desert, steppe and mountain nomads, characterised—again roughly—by dependence on different animals; the desert nomads are first and foremost camel herders, the steppe nomads sheep herders, while the mountain nomads are normally somewhat less specialised, though here too sheep and goat breeding forms the basic occupation. This rule of thumb applies in particular to the Near and Middle East, the general rule being that, the more inhospitable the natural habitat, the greater need there is for mobility, and vice versa. The greatest mobility is found among desert nomads and certain steppe nomads, the least among certain mountain nomads and among half-nomads, where agriculture plays almost as important a role as the keeping of flocks and herds. Accordingly we find that camels and horses are the typical riding and pack animals on the steppes and in the deserts, while the half-nomads use predominantly oxen and donkeys.

The matter of mobility leads us naturally to another prerequisite—outside contact. For the more onesided and specialised a nomad culture, the greater its need for contact with groups with other ways of life, in order to obtain essential additions to its own necessarily simple staples of life. In contrast the half-nomads have a less specialised way of life—they are pastoralists, agriculturalists, and in addition often excellent artisans. They are in fact self-sufficient, and manage very much better without outside contacts.

If one visits nomads in widely separated regions one is at once struck by the basic uniformity of culture, not merely in material features of stock-keeping, of milk products, objects in daily use, dwellings and the like, but also in spiritual and social matters, attitudes to life, division of labour and structure of the communities. This uniformity is closely connected with the mobility of the nomad, and with the fact that nomad culture is the product of a long history, with considerable population movement and exchange through the millennia.

It is significant that resemblances in the cultural inheritance are greater among the wide-ranging desert, steppe and mountain nomads, while local peculiarities are best preserved among half-nomads and more localised groups.

This uniformity naturally only applies to the basic features of nomad life. Each individual culture has its own distinctive coloration, more obviously in its material equipment. This distinctive coloration is largely dependent on the outside contacts of each individual nomad culture, for nomads are not “provincial”—they have wide contacts with other population groups and a considerable acquaintance with other cultures and ways of life than their own. The Asiatic and North African nomads live—and have lived for millennia—in the midst or on the very edge of the regions of ancient Asiatic civilization, and from these civilized neighbours the nomads have assimilated—and still to an increasing degree assimilate—whatever new features can be fitted into their way of life—and indeed preferably a little more than can comfortably be absorbed, with a view to prestige. Of particular significance is the fact that nomads do not differ in religion from the surrounding culture groups, and all today belong to one or another of the main religions of the world.

It is therefore essential for an understanding of pastoral nomadism to remember constantly that the economic basis rests not merely upon a specialized adjustment to the natural habitat but also upon an adjustment to the surrounding cultural milieu, an adjustment which shows itself in cooperation with the neighbouring agriculturalists, and in varying degrees of contact with artisans and merchants. The specialization of the nomads is in fact only possible on a basis of this cooperation with groups with other ways of living. To some degree the connection between nomads and settled communities is symbiotic, and each group is dependent on the other. But the dependence is not equal; the settled communities can, without great hardship, dispense with contact with the nomads, whereas the nomads would not be able to maintain their way of life at all without contact with farmers and artisans. They are therefore in a position of compulsory dependence upon their settled environment around them, forced upon them by the shape their culture and way of life has assumed.

It is from this angle that certain examples of true nomadism are described, with particular reference to the relationship between the nomads and the settled population, and how this is in the last resort governed by political factors.

South Arabia, Qatar

The traditional life of the Murra tribe is based on the camel, their universal provider, which is used as riding and pack animal, as source of milk and meat, as well as of wool for weaving and dung for fuel—the camel is the essential precondition for life in the desert. Despite the fact that the Murra are more skilled at handicrafts than, for example, the Afghan nomads, and live an extremely spartan life they still have need for outside contacts, through which they obtain a large part of the necessities of daily life, dates and flour, coffee and sugar, cotton garments and all types of metal utensils. Formerly they obtained these things by sale of their own products, by protection of caravans and—not the least important—simply by taking them. We know from Palgrave how in former days the Murra and other tribes from time to time plundered the villagers of Qatar⁶).

But that is a thing of the past. The Murra are now pacified and have secured their position by submission to the sheikh of Qatar, who is in a strong position on account of oil royalties. They now receive from him the supplies which they formerly had to take for themselves.

But the benefits are reciprocal. The ruler of Qatar has need of loyal subjects; they form, as it were, a standing army for him. And the beduin receive security. (Examples are given of how this situation works in practice. A certain competitiveness among the sheikhs of the Gulf to win the loyalty of the beduin is noted).

While the traditional life of the beduin thus continues, with subsidies, in South Qatar, in North Qatar the beduin (Na'im) are undergoing a revolutionary change of life; all men of working age have found employment in the oil company, and only come home to the camp at the weekends (1959).

The course of events in Qatar is very different from that in other Arab states. Here nomadism and tribal structure is, practically speaking, subsidised and preserved; but the fact of the matter is that the government of the country is closely bound up with, even to some extent based upon, tribal loyalties. In Qatar a traditional tribal-feudalist government is—thanks to an abundance of money—in process of development into a modern welfare-state.

East Afghanistan

The differences from South Arabia are considerable. The climate is not so hot or so dry, and the enormous differences in altitude provide a basic rhythm of seasonal migration between the lowlands and the mountains. The life of the nomads is not so subject to natural catastrophe; by reason of the considerable winter snowfall in the mountains water is no real problem and there is seldom any risk of overgrazing. There is yet another characteristic difference: the nomads are throughout the year in constant contact with well-established settled communities.

This provides the background for a high degree of specialisation on the part of the nomads, reflected in their dependence on the non-nomads. Flour of maize and wheat, mulberries and rice are necessities, and they acquire these from outside, together with implements of wood and metal, cotton garments and ornaments, even tent material and all forms of woven sacks for transport, none of which are made by the nomads themselves. In return they can offer principally dairy produce and meat of sheep and goats.

They are true nomads, owning only their flocks of sheep and goats, their camels and what they carry with them. In addition they have traditional grazing rights over certain parts of their winter and summer range, areas which they call their own and over which their ownership, in the case of the summer range, has been ratified by the government; and more or less time-honoured rights to their migration routes, though here they have no monopoly of rights. Use of the various migration routes is governed largely by the friendships and enmities at any one time existing between the tribes.

The reciprocal dependence upon each other of nomad and farmer shows itself in various details: the nomads may during migration freely take mulberries for their own use; they often weed the farmers' fields and use the weeds as fodder; on the spring and particularly the autumn camp sites the nomads camp and graze the harvested fields of the farmers, and "pay in cash" by manuring.

If, however, we look deeper into the contact between nomad and farmer we come to the purely economic transactions and from there by imperceptible degrees to the political plane;

for despite the symbiosis between them—or perhaps because of it—there exist clashes of interests which in the final resort are settled by power politics, force and the threat of force.

This can be illustrated by two examples from East Afghanistan, the first a case where practical equilibrium has been reached between nomad and settled, though with a slight dominance on the part of the settled, the other a case where the nomads dominate and are the expanding party. (A detailed presentation can be found in the Proceedings of the VII International Congress of the Ethnological and Anthropological Sciences, Moscow, August 1964 (forthcoming)).

1. This concerns a smallish group, 150–200 tents, mainly of the Tarrakhel, with a limited range of migration (about sixty miles) from a winter area at Laghman in Ningarhar Province (in close association with villagers, to whom they supply wood from the mountains in exchange for farm produce) to a summer specialised for life near the capital Kabul, where they sell cheese (pa. potse, p. panir-i-pokhta) in the bazaars for cash. They are specialised to such a degree that it is justified to call them “cheese-nomads”.

In economic relations there is no obvious tendency for the one part of the nomad-settled symbiosis to dominate over the other. A dominance will in fact, in every individual case, be discernible, but only on that individual level, as the largest economic unit is the single tent. For the nomads have no central authority, but are divided into a number of segments, each with a leader approved by the government and not necessarily having any influence outside his own group. In practice, if economic or personal conflicts of a certain degree of seriousness arise, they are always settled outside the nomads’ own tribal system, by the dominant settled Pashtun khans of the summer and winter areas. And if these cannot settle the dispute the Afghan authorities step in. For this tribal group is in fact completely integrated into the Afghan administrative system: births must be registered, all adult men possess identity cards (which involves the tribe supplying the government with soldiers), taxes are paid in accordance with the number of animals owned, and so on. There is thus no question of the natural interplay of power—the government is more or less involved in everything.

Although the nomads are in general not pleased with this state of affairs it can sometimes work to their advantage. It did so when the farmers in the summer area tried to deny the traditional grazing rights of the nomads, pointing to the damage done to their fields. The government upheld the rights of the nomads, and in this way helped to maintain the status quo. It should be noted, though, that this group of nomads, being more or less confined in its summer and winter areas, is to an increasing degree open to pressure from the settled peoples around them. The nomads complain, too, that things are no longer as they were in the old days when they were capable of making themselves respected by the farmers with their sticks. This, though, is undoubtedly a somewhat idealised picture of the old days, as the group has certainly lived for several generations in the way outlined here.

2. The next group comprises the wide-ranging nomads (Ahmadzai, Mohmand), who migrate from lower East Afghanistan and from Pakistan to Hazarajat, a distance of up to 300 miles.

These peoples are and were primarily sheep raisers. Their summer area is of recent acquisition; in the 1890’s the nomads assisted the government to subdue the Hazara, and as a reward they were allotted grazing areas in Hazarajat. A division took place, the Hazara farmers living on and farming the lower land (though up to 3300 meters above sea level), while the nomads live even higher. As the nomads and the Hazara have radically different cultures—in particular belonging to different religious sects, the nomads being Sunni and the farmers Shi’a—there is a particularly sharp tone to the relationship between them.

The economy of the Hazara is broadly based. They practise mixed farming, and there is therefore no basis for the usual barter between nomads and farmers of dairy produce against agricultural products. Thus if the nomads are not to take by force what they need of the farmers’ produce they are forced to buy for cash. Now trade is no foreign idea to the East Afghan nomad, and caravan transport has always been a subsidiary occupation. In Hazarajat there was a virgin market; and in this area we therefore see trade for the sake of trade increase enormously, in the case of some tribes to a degree such that their original occupation of sheep breeding has receded more and more into the background, and one can now truly call them trade-nomads. This gradual commercialising of pure nomads is not peculiar to Hazarajat. A similar development has undoubtedly taken place in other regions in East Afghanistan more or less continuously throughout history.

The trade of the nomads takes place on three levels:

- 1) neighbourhood trade, where the nomads trade with the settled Hazara in the neighbourhood of their summer area,
- 2) long-distance trade based on trading caravans, and
- 3) trade in the large nomad bazaars which are held each summer in the heart of Afghanistan.

I shall confine myself here to describing the neighbourhood trade⁸).

Briefly, the Hazara supply wheat, clarified butter, and woven articles, and receive from the nomads bazaar goods, primarily cheap Pakistani cotton cloth, unrefined sugar, tea, and a variety of other goods; and—very important—credit on goods delivered, as well as advance payment for future deliveries. The point is that the Hazara are more or less constantly short of cash. The nomads usually buy clarified butter (ghee) and wheat for their own consumption, but to an even greater extent for taking eastward for re-sale, thus giving nomads with liquid means an extra advantage; for in the ghee and wheat trade there is generally a gross profit of at least 100 % per year.

Let me exemplify the method. Nomads buy wheat for delivery the next year, and pay for instance about 10 Afghani per ser (which is 7 kilos). Next year the Hazara is unable to supply the wheat. He is then obliged to buy back the amount of wheat he owes the nomad, but now at the current price of about 25–30 Afghani per ser. If now the peasant is unable to pay this sum in cash it is converted once more to wheat, again on the advance payment basis of 10 Afghani per ser, which means that next year he has to deliver 2½–3 ser of wheat for every one ser contracted for this year. If unable to pay next year the calculation again continues as described, and the peasant sinks deeper and deeper into debt.

The articles which the Hazara buy from the nomads (whether clothes, tea or sugar) are seldom, if ever, paid for in cash. Instead, the debt is written down and falls due for payment the following year—and is very often reckoned in wheat calculated on the basis here outlined—a most profitable system for the nomads.

The backbone of this nomad trade, especially in earlier days, was cheap cotton clothing, and the nomads preferred to give this as payment for all provisions, as it was the most remunerative. For obvious reasons the nomads are generous with credit. As they told me: "If a man wants to borrow 100 Afghani, we always give him 200".

This system is a vicious circle for the Hazara; as settlement of unredeemed debt the nomads take over sheep, cows, and in the last resort land. But the nomads do not on that account become good peasants; on the contrary they let out the land to some Hazara to till as a share-paid tenant. And by this arrangement the nomad has still further secured his livelihood.

The economic relations between nomads and settled farmers in this area have as one of their most important motives the fact that neither party desires cash settlement, owing, respectively, to lack of money and to regard for profit. And the result is that the nomads are, slowly but surely, in process of establishing themselves as a land-owning upper class, which each year returns to fetch its yield.

The relations between nomads and the settled Hazara have more aspects than I have been able to deal with here; but the tendency is obvious. The nomads are economically dominant and expanding. And this accords moreover with political dominance—the nomads are the stronger. The government has acquiesced in this situation, though there are now indications that it will attempt to redress the balance. The Hazara themselves have been unable to do anything; they have been caught in a vicious circle, and submission, or flight to the cities, are—to put it very roughly—the only ends in sight for them.

Let me amplify the statement about the strength of the nomads. They are well armed and numerous—several thousand tents in the whole of Hazarajat. And though the government year by year limits the independence of the nomads those here described are still not issued with identity cards and consequently do not supply the government with troops. These factors all contribute to the dominance of the nomads.

In the two Afghan cases here presented there are two basic constants: a fairly uniform habitat, and a fairly uniform nomad culture. Such differences as exist have largely arisen in the course of adjustment to, and under influence from, the variant cultural background of the settled peoples around them. In both cases, too, as well as in the case of the Murra, it can

be seen how the existing political structure decisively influences relations between settled communities and nomads, where one part will often be the dominant.

But the relationship between farmers and nomads is not only a question of one group's dominance over the other. In a wider context it is the balancing of two livelihoods in relation to each other; and not least in the exploitation of the natural habitat. We know from history—and it is true both of the Near East and of Central Asia—that political instability, war, and unstable conditions in general seem to encourage nomadism, while ordered, peaceful conditions under a strong settled power limit nomadism and encourage agriculture. It is primarily in the zone of the grass-steppe that these fluctuations occur; for here competition is for the same land, just as it can be seen in Hazarajat, where many nomad grazing grounds have previously been under the plough.

Where the opposing cultures are not of widely different character the fluctuations occur, as it were, internally. We know from the Arab world how times of troubles have forced farmers into semi-nomadism, and semi-nomads into true nomadism, and how the reverse process can take place under peaceful conditions. It is the peaceful process which we know best, though not from detailed study; and it is that, too, which at the moment is causing the widespread sedentarisation which is found, under many different forms, throughout the whole nomad region.

The opposite process—of nomadisation—has only been seen in glimpses (during the war, for example, there was a renaissance of nomadism in Iran), and the factor which here operate are, in my opinion,

- 1) that in times of troubles people seek protection in the greater mobility of nomad life, and
- 2) that the latent military character of nomadism has then free rein. (It is typical of true nomadism at all levels of social structure that it can be speedily adapted to campaigning).

In order fully to understand the processes at work in the relationship between nomads and settled peoples, good detailed studies are necessary, and in particular trustworthy demographic material. So far as I know, this is only very sparsely available. Barth, for example, shows in the case of the Basseri in South Iran that the nomad population increases at a faster rate than the settled populace. But as the nomad population is fairly constant, a movement away from nomadism must be taking place. This occurs at two levels, partly by the rich becoming settled landowners, partly by the poor moving to the villages and towns as a proletariat.

Although I can refer to no statistical material, it is clear from my results that something similar is happening in Afghanistan.

Let us first look at the rich, the owners of capital. The trading activities which I have described are in reality a stage on the way to settlement, a fact which is the result of the limited possibilities for economic expansion within pure pastoralism. Wealth among nomads is measured primarily in number of livestock. Now, the natural environment in Afghanistan—the size of the grazing area—sets a direct limit to the number of livestock a man can own—and the more he has, the less yield they give per head. Capital invested in livestock alone is vulnerable capital: drought, sickness, and in former days war and raiding can very speedily ruin a nomad totally. This is the reason why the rich nomads insure themselves by buying land, and in Afghanistan this happens, as we have seen, frequently through the agency of trade. This does not automatically involve the nomad settling down; they prefer to continue their wandering life, moving from estate to estate, and taking from each the agricultural produce so necessary to their way of life. Nevertheless, in the course of time the most businesslike and the luckiest settle down. They first become landlords, and then, after a couple of generations of division and subdivision of land, their descendants may become actual and competent farmers. But the process goes via the landlord stage.

In the case of the poor, the ruined nomads, the process is not so uniform. Primarily they seek employment. They may become shepherds, but very often they look for work with the farmers (though not with the Hazara); often they become itinerant harvesters, and from this stage they may be able to work their way up to being pure nomads again. Otherwise they end as landless settlers.

These two processes are not of completely recent origin. Many East Afghan villages are inhabited by descendants of former nomads. But the impetus towards acquiring land is now

stronger than ever before, a fact which once more has a political basis. It is now the writ of the Afghan government and not of the nomads themselves which runs throughout the country.

In this article I have aimed to throw light on nomadism by looking to the ecological factors as they have developed through adjustment to both the natural and the cultural milieu which surrounds the nomad, and to show how the nomad is culturally and socially "equipped" to exploit definite resources in this milieu, but also how that same "equipment" sets quite wide limits to adjustment to changes in the milieu. Nomadism is, one may say, extraordinarily sensitive to milieu, so sensitive, in fact, that the bounds of this way of living are continually being burst and a change in the whole way of life resulting. H. P. Steensby's characterisation of nomadism as a blind alley¹²⁾ in historical development is very apt. For no lines go forward from nomadism to more "developed" forms of society. Nomadism is a "branch-line"—but a branch-line which even in our day has full justification. For none other than the wandering nomad is capable of converting the sparse vegetation of the steppe to animal protein, for which there is such a crying need with the continually increasing settled population of the world's many poor countries.

Rather than trying to eliminate the nomad way of life, as is being attempted in many of the new national states, it would be more fruitful to assist and modernise nomadism, in order that it might be even more productive.

Klaus Ferdinand,
Aarhus Universitet.

NOTER

¹⁾ Den her offentliggjorte artikel er en omarbejdelse af et foredrag holdt på 3. nordiske etnografmøde i København maj 1963. — Baggrunden er feltarbejde i Afghanistan 1953–55 og 1960, Iran og Qatar 1959. For studieopholdene i Afghanistan og Iran er jeg Statens almindelige Videnskabsfond megen tak skyldig. Vedrørende nomadøkonomi iøvrigt se f. ex.: L. Krader: *Ecology of Central Asian Pastoralism*, Southwestern Journal of Anthropology, vol. 11, no. 4, Albuquerque 1955, og samme forf.: *The Ecology of Nomadic Pastoralism*, International Social Science Journal, vol. 11, no. 4, Paris 1959. ²⁾ Ved nomadisme forstås den erhvervsform, der er baseret på husdyravl, hvor samlede grupper, evt. hele stammer af hensyn til dyrenes græsning lever et omvandrende liv og herunder anvender transportable boliger, sædvanligvis telte. ³⁾ Kathleen Kenyon: *Digging up Jericho*. New York 1957 (ged. 7. årt. f. Kr.); Robert J. Braidwood & Bruce Howe: *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*. Chicago 1960, p. 120 (ged 7. årt. f. Kr. i Djarmo). Robert H. Dyson, Jr.: *On the Origins of the Neolithic Revolution*. Science (8. May 1964), vol. 144, p. 674 omtales tamfår ca. 9000 f. Kr. fra Zawichemishanidar (nær Djarmo); Frank Hole & Kent V. Flannery: *Excavations at Alikosh, Iran, 1961*. Iranica Antiqua, vol. 2, fasc. 2, Leiden 1962, p. 97 ff. (ged og får fra 7. årt. f. Kr. i tidligt landsbymiljø i Khuzistan). En nyere oversigt over de ældste husdyr findes i: F. E. Zeuner: *A History of Domesticated Animals*. London 1963. ⁴⁾ C. G. Feilberg: *La tente noire*. København 1944 og G. Hatts anm. deraf i *Geografisk Tidsskrift*, Bd. 47, København 1944, pp. 257–61. ⁵⁾ Når beduiner er inde i ørkenen kan ikke alene hyrder, men også familier leve udelukkende af kamelmælk måneder igennem: Alois Musil: *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*, New York 1928, pp. 90 og 348; sml. Johs. Nicolaisen: *Ecology and Culture of the Pastoral Tuareg*. København 1963, pp. 251. ⁶⁾ W. G. Palgrave: *A Year's Journey through Central and Eastern Arabia (1862–63)*, New Ed. London 1868, p. 387. ⁷⁾ En noget bredere fremstilling af forholdene på Qatar findes i min artikel: *Olje og nomadisme*, i *Tidsskriftet Andre Folk* (udgivet af Dansk Etnografisk Forening, 1. årg. 1965). ⁸⁾ Disse andre handelsformer er kort omtalt i mine artikler: *Afghanistans nomader*. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1956, p. 68 ff.; *Nomadestudier i Afghanistan*, *Menneskets Mangfoldighed* (udg. Kaj Birket-Smith), København 1957, p. 137 og udførligere i: *Nomad Expansion and Commerce in Central Afghanistan*, *Folk*, vol. 4, København 1962, pp. 123–159. ⁹⁾ Kaare Grønbech: *The Steppe Region in World History III*. Acta Orientalia vol. 25, København 1960, p. 12. ¹⁰⁾ T. E. Lawrence: *Seven Pillars of Wisdom*. Penguin Books, 1962. ¹¹⁾ Fredrik Barth: *Nomads of South Persia. The Basseri Tribe of the Khamseh Confederacy*. Oslo 1961, p. 113 ff. ¹²⁾ H. P. Steensby: *Nogle etnografiske Iagttagelser fra en Rejse i Alger og Tunis 1908*. *Geografisk Tidsskrift*, Bd. 19, København 1908, p. 285.